

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Praha, 2007

Radka Labendz

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Judaismus a židovský feminismus (se zaměřením na USA)

Judaism and Jewish Feminism (Focusing on the USA)

Katedra: Ústav židovských studií

Studijní obor: Husitská teologie v kombinaci s Judaistikou /HT-JU/

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Autor:

Radka Labendz

Praha, 2007

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Judaismus a židovský feminismus (se zaměřením na USA)

Praha, 2007

Radka Labendz

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. PhDr. Bedřichu Noskovi, CSc za odborné vedení.
Dále pak Věře Uhrové, mojí mamince, bez jejíž pomoci bych se neobešla.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem Judaismus a židovský feminismus (se zaměřením na USA) napsala samostatně a výhradně s použitím citované literatury.

V Praze 15. července 2007

Radka Labendz

Anotace:

„Judaismus a židovský feminismus (se zaměřením na USA)“ se zabývá tím, jak se změny v postavení žen za posledních 150 let promítly v judaismu a jak se tyto změny odrazily v židovské literatuře. Práce se nejprve věnuje pohledu do historie a popisu tradičního postavení žen v judaismu. Poté následuje nástin vývoje hnutí feminismu a jeho vliv na náboženské zrovnoprávnění žen v některých směrech judaismu. Krátce se věnuje i postavení žen v židovském zákoně a kritice, která se tímto tématem zabývá. Z historických důvodů se tento vývoj odehrával převážně na americkém kontinentě, proto i literarura, kterou ve své práci uvádím, je většinou americké provenience. Mým cílem bylo nabídnout celkový přehled problémů spojených s otázkou postavení žen v judaismu a poskytnout literární zdroje, které tento vývoj ovlivnily.

Klíčová slova:

Judaismus – feminismus – náboženství – ženy v judaismu – judaismus v USA – zvyky a tradice v judaismu

Annotation:

„Judaism and Jewish Feminism (Focusing on the USA)” describes the impact upon Judaism of feminism and the changing role of women in society throughout the last 150 years. This paper first provides an overview of the history and the traditional role of women in Judaism. Next, it charts the development of feminism and its intersection with Judaism, specifically with regard to the liberation of women within particular Jewish movements. The paper then enters into a discussion of the modern challenges to the traditional attitude towards women found in Jewish law, along with the responses from more conservative communities and thinkers. My goal in writing this paper is to give a general overview of these processes and to provide information regarding the literary sources pertaining to them, including those which played key roles in their development.

Key words:

Judaism – Feminism – Religion – Women in Judaism – Judaism in the USA – Customs and Traditions in Judaism

Obsah

1. Úvod	8
2. Pohled do historie	9
3. Tradiční postoj ke studiu žen a jejich úloze při bohoslužbách	11
4. Změny v postavení žen s příchodem feminismu	13
5. Poválečný vývoj judaismu a druhá vlna feminismu	18
6. Vliv změn postavení žen na jejich náboženské zrovnoprávnění	21
7. Nové přístupy judaismu ke vzdělávání žen	24
8. Obnova a vznik nových rituálů	31
9. Příklady nových rituálů	34
10. Změny a nové zvyklosti při oslavách tradičních svátků	39
11. Židovské ženy a halacha	44
12. Nástin dalších aktuálních témat	47
13. Závěr	50
14. Použitá literatura	51

1. Úvod

V posledních 150 letech se postavení žen ve společnosti měnilo rychleji než kdykoliv předtím. Ve své práci se věnuji tomu, jak se tyto změny promítly v životě židovských žen a jak se odrazily v židovské literatuře. Z historických důvodů se tento vývoj odehrával převážně na americkém kontinentě, proto i literarura, kterou se budu zabývat, je většinou americké provenience.

2. Pohled do historie

„V nejširším slova smyslu označuje pojem *judaismus* celou kulturní, sociální, právní a náboženskou tradici lidu Izraele, ‚židovskou kulturu‘. Ve specificky náboženském smyslu je judaismus vyznáním, jehož základem je víra v jednoho Boha, Stvořitele všehomíru, který při zjevení na hoře Sinaj dal židovskému lidu Desatero přikázání, *Tóru* a nejrozumnější náboženské předpisy.“¹

Judaismus se začal vyvíjet odchodem Izraelitů z Kenaanu přibližně v 5. století př. obč. l. Blízkovýchodní prostředí bylo v té době silně patriarchální. Vztah žen a mužů byl přesně určen a založen převážně na majetkové rovině. Během svého dětství patřily ženy svým otcům, po svatbě se stávaly majetkem manželů. „Ostatně původní slovo pro sňatek bylo *kinjan*, což znamená získání, ve srovnání s dnešním *kidušin*, posvěcení.“²

Život židovských žen se částečně zlepšil v prvním století našeho letopočtu, ale pokračoval bez větších změn až do roku 1000. Tehdy se uskutečnil významný synod rabínů, který zakázal polygamii a uzákonil, že muž se může dát rozvést jenom se souhlasem manželky. Tyto změny jsou tradičně připisovány Rabimu Geršomu ben Jehudovi. „Přesto existují historické prameny, které dokazují, že toto již byla mezi Aškenázy schvalovaná praxe.“³

Židé žijící pod muslimskou nadvládou se však v tomto mnohdy řídili spíše islámským právem, které mužům dovoluje až čtyři manželky. Dnešní právní řád státu Izrael polygamii neschvaluje. Židovským přistěhovalcům, kteří již několik manželek mají, však dovoluje v takovém svazku setrvat.⁴ Dalším zajímavým faktem je, že židovský zákon již tehdy považoval znásilnění v

¹ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

² KOTALACH, Alfred J. *The Second Jewish Book of Why*. New York: Jonathan David Publishers, Inc., 1985. 423 s. ISBN 0-8246-0305-2.

³ BIALE, Rachel. *Women and Jewish Law, the Essential Texts, Their History, and Their Relevance for Today*. New York: Schocken Books Inc., 1984. 312 s. ISBN-10: 0805210490.

⁴ BIALE, Rachel. *Women and Jewish Law, the Essential Texts, Their History, and Their Relevance for Today*. New York: Schocken Books Inc., 1984. 312 s. ISBN-10: 0805210490.

manželství za možné a trestné. Západní soudnictví začalo o tomto problému diskutovat teprve nedávno.

Situace židovských žen ve středověku byla podobná situaci ostatních žen v Evropě. Z pera žen se však o situaci ostatních žen dozvídáme jen pramálo. Avraham Grossman k tomu dodává:

„Během středověku, který trval přibližně tisíc let, nenajdeme jedinou významnou ženskou postavu... vyjma několika básní pocházejících ze Španělska. Za tu dobu, nenapsala žádná žena jediný halachický komentář, literární, teoretické, mystické či poetické dílo.“⁵

Sue Levi Elwell s ním souhlasí:

„Ženy byly vždy nedílnou součástí judaismu a židovské tradice. Byly matriarchami, matkami Izraele, ženami a sourozenci, družkami králů a proroků. Byly manželkami a sestrami mudrců a čas od času byly samy mudrcy. Vždy se podílely na tvorbě dějin a po některých nám zbyly písemnosti hovořící o jejich životech a činech. Ve většině případů nám však zůstaly příběhy žen skryty.“⁶

⁵ GROSSMAN, Avraham. *Pious and Rebellious: Jewish Women in Medieval Europe*. Z hebrejštiny přeložil Chapman, Jonathan. Waltham: Brandeis University Press, 2004. 351 s. ISBN-10: 1584653922.

⁶ ELWELL Levi, Sue. *Jewish Women's Studies*. In *The Schocken Guide to Jewish Books*. Ed. Holtz, Barry. New York: Schocken 1992, s. 228-243. ISBN-10: 0805210059.

3. Tradiční postoj ke studiu žen a jejich úloze při bohoslužbách

Jedním z příkladů znázorňujících úlohu žen ve společnosti je přístup židovského práva ke vzdělávání žen. Ačkoliv ke vzdělání židé vždy chovali hlubokou úctu a studium *Tóry* a *Talmudu* brali jako jednu z náboženských povinností, tradičně bylo ženám toto vzdělání odpíráno. Jedním z jejich nejdůležitějších posláních však po staletí bylo podporovat v talmudských studiích své muže a syny. V *Talmudu* se k tomuto tématu píše:

„Rav se zeptal Rabiho Hiyyah: A jak ženy získají své zásluhy? Tím, že posílají své syny za vzděláním do synagog a své muže do *Bejt Midrašů*, aby studovali slova moudrých rabínů a tím, že na své muže budou čekat, dokud se odtamtud nevrátí.“⁷

V rabínské literatuře nenarazíme na žádnou právní autoritu ženského pohlaví. V židovské historii samozřejmě existují příklady velmi vzdělaných žen, většinou dcer významných rabínů, šlo ale spíše o výjimky. Mezi ně patřily i ty, o kterých se dočteme díky vlivu, který měly na své muže. Jmenujme alespoň Jaltu, ženu Rabiho Nachmana či Beruriju, manželku Rabiho Meyra.

O Beruriji se praví, že byla neobyčejně vzdělaná a zbožná. Nakonec ji ale stejně stihl špatný konec. V traktátu *Avoda Zara* se dočteme, že Rabi Mayer byl jednou tak popuzen tím, jak se ho Berurija neustále snaží přesvědčit o tom, že ženy nejsou tak lehkovážné a pošetilé, jak se je tradice snaží vylicít, že navedl jednoho svého žáka, aby se ji pokusil svést. Berurija nejprve odolávala, ale nakonec jeho svodům podlehla. Když si svou chybu uvědomila, rozhodla se spáchat sebevraždu. Očividně nám zde chce učený text sdělit, kam vzdělávání žen vede.

„Modelem zbožné ženy je Rachel, žena rabiho Akkivy, která prodala své vlasy a poslala svého muže na 24 let studovat. Sama zůstala po celou dobu bez prostředků. Dalším příkladem je manželka Rabiho Mendela z Rymanova (jejíž jméno nám zůstalo skryto), která prodala svůj podíl na onom světě, aby mohla svému muži koupit chléb.“⁸

⁷ Talmud, Traktát *Berakhot* 17a.

⁸ ADLER, Rachel. *The Jew Who Wasn't There. In On Being a Jewish Feminist*. Ed. HESCHEL Susannah. New York: Schocken Books, 1983. s. 12-18. ISBN 0-8052-0745-7.

Dcery si musely vystačit se znalostmi, které odpozorovaly od svých matek. Když se vdaly, převzaly odpovědnost za domácnost. Musely se tedy dobře vyznat v zákonech přípravy potravin a v pravidlech rodinné čistoty. Znaly důležité biblické příběhy, příležitostně mohly zaslechnout i něco z přednášek pro chlapce, ale systematicky se vzdělávat nemohly. V Talmudu na několika místech najdeme na vzdělávání žen velmi odmítavé názory. V židovské historii však existují příklady velmi vzdělaných žen, většinou dcer význačných rabínů, šlo ale spíše o výjimky.

Další ukázka ženské nerovnoprávnosti je patrná při židovských bohoslužbách. K tomu, aby se židé mohli společně modlit, je zapotřebí *minjan*, deset dospělých mužů. Ženy se do minjanu nepočítají, při modlitbách musí sedět odděleně, nemohou se stát rabíny ani *kantory*, liturgickými zpěváky. Důvodem je, že jsou stejně jako děti a otroci osvobozeni od vykonávání pozitivních, na čase vázaných *micvot*, náboženských příkazů. Ze stejného důvodu také nemohou vést bohoslužbu. Oddělené sezení zase „chrání“ muže před tím, aby jejich mravnost nebyla při pohledu na ženy ohrožena a jejich modlitby nebyly „rušeny“ ženskými hlasy. Ženy bývají v synagogách odděleny *mechicou*, přepážkou, která může mít několik podob. Co se týká počtu modlících se židů, Karla Goldman k tomu poznamenává:

„Dříve býval v bejt midraš udržován minjan pomocí deseti zahalečů, pozůstatkem tohoto zvyku jsou dodnes placení muži minjanu, již se denně účastní bohoslužeb, a tak udržují v malých komunitách náboženský život.“⁹

V roce 1855 si editor amerického listu *Asmonean* povzdychl: „Prázdné lavice vysílají smutnou zprávu. Kromě žen máme pouze několik starých mužů a chlapců, kteří jsou k účasti nuceni svými rodiči. Poté, co se stanou muži, synagogu opustí.“¹⁰

Nelze však opomenout, že lavice tak prázdné nebyly, jen se přichozím ženského pohlaví nepřikládal žádný náboženský význam.

⁹ NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gabriel. *Judaismus od A do Z*. Z angličtiny přeložili Zbavitelová Gita; Zbavitel Dušan. Praha: Sefer, 1992. 285s. ISBN 8090089534.

¹⁰ GOLDMAN, Karla. *Beyond the Synagogue Gallery, Finding Place for Women in American Judaism*. Massachusetts: Harvard University Press, 2000. 288 s. ISBN-10: 0674007050.

4. Změny v postavení žen s příchodem feminismu

K důležitým změnám v postavení židovských žen přispěl až *feminismus*, hnutí za zrovnoprávnění žen, které se v Evropě začalo vyvíjet v 18. století. Rozvoj feminismu byl podnícen Francouzskou revolucí a následným Osvícenstvím.

Jednou z nejvýraznějších soudobých postav byla Olympe de Gouges (1748-1793), která na maskulinně zaměřenou Deklaraci lidských práv (Deklarace práv muže a občana) z roku 1789 o tři roky později odpověděla Deklarací práv ženy a občanky. Již dříve se proslavila tím, když se svým programem vystoupila před Národním shromážděním. Usilovala mimo jiné o zavedení plné právní rovnoprávnosti, pracovní příležitosti pro ženy, ustanovení státního věna a založení výhradně ženského divadla.

Ač byli francouzští revolucionáři v mnohém progresivní, co se týká žen, rozhodují hlas měli soudobí filozofové Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) a Marquis de Condorcet (1743-1794), kteří zastávali názor, že ideálním zaměstnáním pro ženu je být strážkyní domova. Jejich názory se lišily pouze v tom, jak mají být dívky na tento úkol připraveny. Rousseau věřil, že dívky by měly získat postačující vzdělání od svých matek. V dospělosti by pak měly být přinuceny k sňatku, výchově dětí a oblažování svých mužů. Co se týká náboženství, to by mělo být z jejich výchovy vynecháno, neboť jejich budoucí manžel je může vše, co potřebují vědět o Bohu, naučit sám. Není tedy jistě velkým překvapením, že byla Olympe de Gouges za svou činnost obviněna z touhy po politickém vlivu a opomenutí ctností náležejících jejímu pohlaví a popravena.

„V USA se počátky feminismu kladou do období Americké revoluce a jsou spojeny s *abolicionismem*, hnutím usilujícím o zrušení otroctví. Snaha prvních feministek se soustředila hlavně na zakotvení základních politických, občanských a lidských práv v zákonech. Šlo především o právo volební a o rovný přístup ke vzdělání.“¹¹

¹¹ SOKAČOVÁ, Linda. Stručná historie feminismu. *Feminismus.cz* [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

Príslušnicím hnutí za volební práva žen se říkalo *sufražetky* (z anglického slova *suffrage* – volební právo). Sufražetky byly ve svém snažení velmi čilé a často se uchýlovaly k extrémním praktikám. První ženy, které díky jejich snahám obdržely volební právo, byly v roce 1893 obyvatelky Nového Zélandu. Majetné Britky se dočkaly v roce 1920, kdy bylo toto právo současně přiznáno také českým a americkým ženám. V meziválečném období potom získaly volební právo ženy ve většině vyspělých zemí.

Počátky snah o zrovnoprávnění žen byly zakončeny druhou světovou válkou. Toto období je dnes označováno jako *první vlna feminismu*. Z židovského hlediska bylo toto, převážně politické hnutí, spíše marginální, protože židé se tou dobou výrazně neúčastnili politického života. Židovské ženy si však začaly uvědomovat svoji nerovnost. Vliv sekularismu a reformy židovských tradic jim nepřinesly v židovských zákonech žádné konkrétní změny. V životě žen se tak poprvé objevilo dilema, zda zachovat loajalitu ženské otázky či svému židovství. Tím, že byly ženám umožněny pracovní příležitosti a získaly jistou finanční nezávislost, měly v případě, že se cítily být příliš svázané tradicí, možnost ji opustit. V židovské literatuře je toto období zdokumentováno například v knize Nahidy Ruth Remy *The Jewish Woman* (Židovská žena)¹² či v próze Anzie Jezerské a Mary Antin. Jejich hrdinky často berou svůj život do vlastních rukou a volí vzdělání a kariéru před rodinným životem.

Dalším hnutím, které má kořeny v ideách Francouzské revoluce, je pojetí židovství jako kulturního fenoménu. Liberální židé odmítli náboženské tradice svých otců a své židovství viděli pouze jako kulturní dědictví. Židovské ženy se na tomto trendu výrazně podílely. Židovské muzeum v New Yorku hostilo od března do července roku 2005 výstavu nazvanou *The Power of Conversation: Jewish Women and Their Salons* (Síla konverzace: Židovské ženy a jejich salóny), která se věnovala vlivu židovských žen na kulturní vývoj od konce 18. století do 40. let 20. století.

V propagačních materiálech výstavy se dočteme:

¹² Vydalo nakladatelství Bloch Publishing Co. v New Yorku, 1915.

„Salóny byly důležitou a radikální půdou pro demokratizaci veřejné sféry. Nabízely prostředí, ve kterém si mohla šlechta, umělci a myslitelé vyměňovat názory napříč spektrem tříd, pohlaví, národností, ekonomického postavení a náboženství, ačkoliv okolní společnost byla těmito bariérami definovaná.“¹³

Veřejné salóny v Berlíně, Paříži, ve Vídni, v Londýně, Milánu či v New Yorku bezesporu přispěly k úspěchu umělců jako byli Marcel Proust, Oscar Wilde, Gustav Klimt, Pablo Picasso nebo Marcel Duchamp. Výstava *Síla konverzace* představila celkem 14 nejdůležitějších saloniérek, včetně patrně nejznámější pařížské hostitelky avantgardních setkání Gertrudy Stein.

Tou dobou se objevují první výrazné ženské osobnosti, které svým vlivem zasáhly do chodu dějin. Jednou z nich je bezesporu Henrietta Szold (1860-1945), která se narodila v rodině baltimorského rabína. Henrietta byla pilnou studentkou židovských tradic. Jako první žena se domohla studia na Židovském teologickém semináři v New Yorku. Její přijetí však bylo podmíněno tím, že nebude usilovat o rabínský titul. Když v roce 1916 zemřela její matka, odmítla, aby za ni odříkal *kaddiš sirotků*, modlitbu za zesnulé, rodinný přítel. Její dopis dodnes slouží jako ukázka odhodlání žen postavit se za svá práva. Vysvětluje v něm, že:

„Eliminace žen z vykonávání těchto povinností nebyla v židovském zákoně zamýšlena. Ženy byly osvobozeny od pozitivních povinností pouze v případě, že je (kvůli rodinným povinnostem) nemohly vykonávat. Nikdy nebylo zamýšleno jim tyto povinnosti odpírat v situacích, kdy je vykonávat mohly a jejich vykonávání nemělo být omezeno pouze na příslušníky mužského pohlaví.“¹⁴

Henrietta Szold byla také významnou představitelkou sionistického hnutí a zakladatelkou největší americké ženské organizace Hadassah. Ta se od svého vzniku v roce 1912 věnovala zdravotním otázkám a pomoci druhým. Odhaduje se, že za druhé světové války Hadassah

¹³ The Power of Conversation: Jewish Women and Their Salons. *Židovské muzeum v New Yorku*. [online]. Dostupné na World Wide Web: < http://www.jewishmuseum.org/site/pages/online.php?id=26&live_stat=Salons>.

¹⁴ Dopis H. Szold Chajimu Peretzovy, jak je uveřejněn na webových stránkách Jewish Virtual Library (Židovská virtuální knihovna). [online]. Dostupné na World Wide Web: < <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/Szold.html>>.

zachránila kolem 22 tisíc dětí. Židovské literatuře přispěla Henrietta Szold hlavně svou redakční prací. Výběrem portrétů židovských žen se výrazně podílela na podobě první Židovské encyklopedie, vydávané v letech 1901-1906. Jejímu životu se věnuje Joan Dash v knize *Summoned to Jerusalem: The Life of Henrietta Szold* (Povolána do Jeruzaléma: Život Henrietty Szold).¹⁵

Vídeňka Bertha Pappenheim (1859-1936) patřila k dalším důležitým osobnostem tohoto období. Stejně jako Henrietta Szold vyrůstala Bertha Pappenheim v ortodoxním prostředí, vynikala svým intelektem a zájmem o druhé. Jako aktivistka se angažovala v prosazování práv žen, židů a chudých. Dvanáct let vedla sirotčinec pro chudé židovské dívky. V roce 1905 založila vlivnou Ligu židovských žen (Jüdische Fraebund). Oblastí jejího zájmu bylo i potírání prostituce, kvůli němuž se neváhala vydat na cesty po celé Evropě, Americe a Střednímu Východu.

Bertha Pappenheim byla i plodnou spisovatelkou. Je autorkou mnoha krátkých povídek, divadelních her a překladatelkou. Jedním z nejdůležitějších počínů byly její překlady *Maaseh Buch*, sbírky povídek s morálním podtextem určeným ženám, a *Ze'enahu-Re'enah*, Bible pro ženy. Obě tato díla pocházejí ze 16. století a byla psaná v jidiš. Vedla také čilou korespondenci s významnými židovskými mysliteli jako byl Martin Buber. Jejich dopisy se ale bohužel většinou nezachovaly.

Další významnou osobností, která stojí za zmínku, je britka Lily Montagu (1873-1963), významná představitelka progresivního judaismu, aktivistka za sociální práva. Lily Montagu vyrostla v bohaté ortodoxní rodině. Již v raném věku zjistila, že její osobní hodnoty se často neshodují se zásadami ortodoxie a připojila se k podpoře liberálního judaismu v Anglii. Od sedmnácti let spolu se svou sestrou vedla šabatové bohoslužby určené dětem a založila večerní školu pro pracující dívky. Své náboženské názory poprvé vyjádřila v roce 1899 v článku *The Spiritual Possibilities of Judaism Today* (Duchovní možnosti dnešního judaismu), vydaném v londýnském časopise *Jewish Quarterly Review*. Později bojovala za zlepšení pracovních podmínek v továrnách a za Hitlerova režimu pomáhala židovským uprchlíkům s cestovními

¹⁵ Vydalo nakladatelství Harper & Row v San Francisku, 1979.

dokumenty. Lily Montagu je autorkou knih *Naomi's Exodus* (Exodus Naomi) ¹⁶ z roku 1901 a *Broken Stalks* (Zlomená stébla) ¹⁷ z roku 1902.

Životem a dílem Lily Montagu se zabýval Eric Conrad, autor knihy *Lily H. Montagu: Prophet of a Living Judaism* (Lily H. Montagu: Prorokyně živého judaismu) ¹⁸ a editor publikace *In Memory of Lily H. Montagu: Some Extracts From Her Letters and Addresses* (Na památku Lily H. Montagu: Ukázky z dopisů a přednášek). ¹⁹ Další publikace, které jsou důležitými zdroji ve studiu vlivu Lily Montagu na vývoj liberálního judaismu, pocházejí z pera Ellen Umansky. Jsou to *Lily Montagu and the Advancement of Liberal Judaism: From Vision to Vocation* (Lily Montagu a vývoj liberálního judaismu: Od vize k povolání) a její pokračování *Lily Montagu: Sermons, Addresses, Letters and Prayers* (Lily Montagu: Kázání, přednášky, dopisy a modlitby). ²⁰

Velmi zajímavou knihou věnující se další osobnosti tohoto období je biografie *Rachel Varnhagen: The Life of a Jewish Woman* (Rachel Varnhagen: Život židovské ženy) ²¹ od Hannah Arendt. Jde o intelektuální a sociální studii života Rachel Varnhagen (1771-1833), jedné z v nejvýznamnějších berlínských saloniérek a jejího zápasu s vlastní židovskou identitou. Nespokojenost až nenávist k vlastnímu židovství ji vedla až k tomu, že po smrti své matky konvertovala ke křesťanství a změnila si jméno.

Životem Emmy Lazarus (1749-1887), která se proslavila básní *The New Colossus* (Nový kolos) vyrytou na podstavci Sochy svobody v New Yorku, se zabývá Eve Merriam v knize *Emma Lazarus: Woman with a Torch* (Emma Lazarus: Žena s pochodní). ²²

¹⁶ Vydalo nakladatelství T. Fisher and Unwin v Londýně, 1901.

¹⁷ Vydalo nakladatelství Johnson, R. Brimley v Londýně, 1902.

¹⁸ Vydalo nakladatelství The National Federation of Temple Sisterhoods v New Yorku, 1953.

¹⁹ Vydalo nakladatelství Polak and Van Gennep, Publishers Ltd v Amsterdamu, 1967.

²⁰ Vydalo nakladatelství Edwin Mellen Press v New Yorku, 1984 a 1985.

²¹ Vydalo nakladatelství Leo Baeck Institute v Londýně, 1957.

²² Vydalo nakladatelství Citadel Press, 1956.

5. Poválečný vývoj judaismu a druhá vlna feminismu

Druhá světová válka měla nedožrnné následky na vývoj jak judaismu, tak i ženského hnutí. Období nacistické diktatury a zejména „konečné řešení židovské otázky“ zdecimovalo většinu evropských židovských komunit. Evropa přestala být židovským intelektuálním centrem a tento fakt podpořil rozvoj dvou nejvýraznějších rysů židovství 20. století – sionismu a významu americké židovské komunity.

Sionismus je židovské nacionalistické hnutí. V Encyklopedii moderní historie pod tímto heslem nalezneme:

„Roustoucí národní hnutí v Evropě v 19. století a relikty diskriminace Židů (provázené i latentním antisemitismem) přispěly ke vzniku vlastního židovského národního hnutí, jehož cílem byl návrat evropských Židů na Střední východ (Palestina). Iniciátorem byl vídeňský žurnalista Theodor Herzl, první sionistický kongres se sešel v roce 1897 v Basileji. Sionisté museli překonat jak opozici fundamentalistů, tak odpor stoupenců asimilace, ale do první světové války hnutí značně zesílilo. V roce 1917 se podařilo sionistům získat principiální britský souhlas s vytvořením ‚židovské domoviny‘ v Palestině (Balfourova deklarace). Vrcholem sionistických snah pak byl vznik státu Izrael v roce 1948.“²³

Právě vznik státu Izrael a s ním i zavedení hebrejštiny jako sekulárního jazyka mělo na vývoj moderního judaismu revoluční vliv. Odráží se v pojetí politického, kulturního, intelektuálního i náboženského života židů po celém světě.

Dalším faktorem v globálním vývoji judaismu byl nárůst významu americké komunity. První židé přicházeli na americký kontinent už v počátcích osidlování. Šlo z velké většiny o sefardské židy ze Španělska a Portugalska. Jejich význam vzrostl až s Americkou revolucí, na které se hojně podíleli. Všeobecně se má za to, že období po vyhlášení nezávislosti v roce 1776 a příliv imigrantů z Evropy ve 40. letech 19. století, bylo zásadním pro formování americké židovské

²³ PEČENKA, Marek; LUŇÁK, Petr a kolektiv. *Encyklopedie moderní historie*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Libri, 1998. 631s. ISBN 80-85983-46-X.

identity. Hlavně příchod sekularizovaných a vzdělaných německých židů dal americkému judaismu svoji tvář.

Kolem roku 1880 se v Americe usídlilo kolem 250 tisíc židů. Koncem 19. století vzrostl počet imigrantů, kteří přicházeli před perzekucí ve Východní Evropě. Šlo převážně o chudé polské a ruské židy, kteří se mezi sebou domlouvali jidiš. Odhaduje se, že do roku 1924, kdy byla emigrace omezena, se jich na americký kontinent vydaly více než dva milióny. Židé se usadili hlavně v New Yorku a v jeho okolí a vytvořili v té době nejhustěji obydlenou židovskou oblast na světě. Pomocí sítě synagog, regionálních spolků a hojné sekularizaci se rychle etablovali v americké společnosti. Další a významná vlna židovské emigrace je spojena s druhou světovou válkou.

Dnes je americká židovská komunita jednou z nejsilnějších židovských komunit na světě.²⁴ Její intelektuální a finanční přínos se nedá zpochybnit. Během 20. století se tu odehrál souboj idejí za reformaci judaismu i za zrovnoprávnění žen. Židé se vždy angažovali na americké politické scéně a jejich hlasy zněly obzvláště silně, když v šedesátých letech bojovali za práva Afroameričanů. Vznikly zde nové náboženské směry, byly založeny významné studijní instituce a americká finanční podpora státu Izrael ovlivnila jeho politický vývoj.

Co se týká situace žen po druhé světové válce, ideál ženy, byl v poválečné době upevňován jak v ženských časopisech, knihách, televizi a v reklamě, tak i v sociologických a psychologických studiích, byla domestikovaná žena, která se vzorně stará o svého manžela, děti a dům plný vymožeností moderní techniky. Stále více žen však ve své roli pečovatelky nebylo spokojeno. Betty Friedan (1921-2006), židovská psycholožka a spisovatelka, se rozhodla prozkoumat, zda není s tímto pocitem sama. V roce 1957 rozeslala bývalým spolužačkám ze Smithovy koleje 200 dotazníků. Odpovědi, které získala, ukazovaly navzdory všeobecnému mínění o spokojenosti žen z předměstí, že většina žen cítí podobnou frustraci. Své názory podpořené dalším výzkumem shrnula ve zlomové knize *Feminine Mystique*²⁵ vydané v roce 1963. *Feminine Mystique* se okamžitě stala jednou z nejprodávanějších knih a její popis života žen v domácnosti podnítil v Americe rozmach *druhé vlny feminismu*.

²⁴ Současné výzkumy ukazují, že počet židů v Americe se pohybuje mezi 5,2 a 6,4 miliónu. Jde tedy po státě Izrael o druhou největší židovskou komunitu na světě. Odhaduje se, že stát Izrael má dnes kolem 7 miliónů obyvatel.

²⁵ Česky vydalo nakladatelství Pragma v Praze, 2002.

„Feministické hnutí 2. vlny se zabývalo daleko širším spektrem problémů a myšlenkově se diverzifikovalo. Přináší také nová témata a nové přístupy. Do popředí se dostává například problém socializace, jazyka a postavení žen v rozličných oblastech společenského života.“²⁶ Ženy si už v té době vydobýly právo vlastnit majetek, přístup ke vzdělání a volebním urnám, nyní ale stály před problémem plného společenského zrovnoprávnění.

V roce 1966 spolu s podobně smýšlejícími aktivistkami založila Betty Friedan Národní organizaci žen, která se stala rychle úspěšnou a kterou do roku 1970 vedla. Jedním z jejích prvních cílů bylo zrušení diskriminace v zaměstnání či legalizace potratů.

„Pod tlakem Národní organizace žen přistoupil Kongres a Nejvyšší soud na počátku sedmdesátých let k řešení problému rovnosti pohlaví. Podle článku IX dodatku zákona o výchově a vzdělání z roku 1972 bylo vysokým školám nařízeno, aby vytvořily ‚vstřícné‘ programy, které zajistí oběma pohlavím stejné možnosti v takových oblastech, jako byly přijímání studentů, zaměstnávání profesorského sboru i ostatního personálu či sport. V téže roce Kongres schválil s velkou převahou dodatek k zákonu o rovných právech a Nejvyšší soud v případě Roe vs. Wade na základě ústavního práva na soukromí zrušil zákony, které zakazovaly potraty v prvních třech měsících těhotenství. Také mnoho výhradně chlapeckých vzdělávacích ústavů, včetně Yale a Princetonu, zahájilo nové koedukované školsví, které zachvátilo zemi.“²⁷

²⁶ SOKAČOVÁ, Linda. Stručná historie feminismu. *Feminismus.cz* [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

²⁷ TINDALL, George B.; SHI David E. *Dějiny Spojených Států*. překlad Faltýsová A.; Komárková A.; Macháčková M.; et al. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 897 s. ISBN 80-7106-302-9.

6. Vliv změn postavení žen na jejich náboženské zrovnoprávňování

Tyto závažné společenské změny se odrazily i na chodu židovských komunit. Jako příklad lze uvést vývoj a dodnes rozdílný přístup jednotlivých židovských směrů k náboženskému zrovnoprávnění žen. Reformní synagogy již na konferenci v Břeclavi v roce 1846 ustanovily, že ženy a muži jsou si ve věcech náboženských privilegií a povinností rovni. Pro ženy to znamená, že se mezi reformními židy počítají do minjanu, je jim dovolena účast na bohoslužbách, sedí společně s muži a studují Tóru a Talmud. Je jim také umožněno stát ve vedení židovských komunit.

Na svou první rabínku si reformní ženy ale musely počkat až do roku 1972, kdy byla na Hebrew Union College, reformním teologickým semináři v Ohio, ordinována Sally Jane Priesand narozená v roce 1946. Sally Jane Priesand po své rabínské ordinaci sloužila většinu své kariéry jako duchovní vůdce v Monmouth Reform Temple v Tinton Falls v New Jersey. Komě své rabínské činnosti vedla celonárodní kampaň za zákaz zbraní, založila místní knihovnu s židovskou literaturou, hostila každoroční kulturní festival, pomáhala budovat domy pro chudé a instituovala pravidelný „*Mitzva Day*” (Den dobrých skutků). Angažovala se také v Židovské Federaci, *Planned Parenthood* (Plánované rodičovství), organizaci, která poskytuje informace o antikoncepci, sexuální výchově a pomáhá těhotným v nouzi. Sally Jane Priesand se také intenzívně věnovala mezináboženskému dialogu.

Když se v červnu 2006 rozhodla odejít do důchodu, feministický židovský časopis Lillith vydal speciální číslo věnující se ženským rabínkám. Sally Jane Priesand v interview o počátcích své práce řekla:

„Poté, co jsem ukončila studium a byla ordinována, bylo pro mě těžké najít práci. Některé synagogy se mnou vůbec nechtěly mluvit, některé o mě měly zájem jenom kvůli publicitě a jiné proto, aby mohly říct, že byly první, kdo měl ženskou rabínku. Nakonec jsem získala pozici, o které jsem si myslela, že je ideální – ve Stephen Wise Free Synagogue (Otevřená komunita Stephana Wise) v New Yorku. Pracovala jsem pod vedením rabína Eda Kleina, který mě naučil, co všechno rabínská práce obnáší. Když se ukázalo, že místní kongregace není připravena na to, aby mě (nebo jakoukoliv jinou ženu) uvedla do úřadu hlavního rabína, jsem se po sedmi letech

rozhodla odejít. Následující dva roky jsem se na částečný úvazek věnovala práci v synagoze Beth El v Ellizabeth v New Jersey, kde jsem byla velmi vřele přivítána. Sloužila jsem také jako kaplanka v místní nemocnici. Tyto dvě pozice jsem musela akceptovat, protože se nenašla jediná synagoga, která by mě chtěla jako samostatného rabína. Popravdě, naše hnutí tenkrát ještě nepřipravilo půdu pro to, aby tomu byly naše synagogy nakloněny. Pamatuji si, že jsem jednou přišla před přijímací komisi, ve které zasedalo šestnáct mužů, kteří se na mě obrátili s tím, že doufají, že jsem si vědoma toho, že přidělávám problémy.”²⁸

Laura Geller, která se v roce 1976 stala historicky třetí reformovanou rabínkou, od roku 1994 působí v synagoze Temple Emanuel v kalifornském Beverly Hills. Věnuje se hlavně otázce formování amerického judaismu s důrazem na ženskou spiritualitu. Ke své práci ve stejném čísle časopisu *Lilith* poznamenala:

„Přítomnost ženy v rabinátu nás vyzývá k přehodnocení našeho smýšlení o Bohu. Podvědomě si totiž Boha představujeme jako staříčkého fousatého pána, který nám připomíná dědečkovsky vypadajícího rabína. Tyto představy selhávají, pokud nám slouží rabínka. Maskulinní metafory v liturgii se postupně stávají neadekvátními a my musíme začít více přemýšlet nad tím, jak mluvíme o Bohu, který přesahuje pohlaví. Ženské rabínky vyzývají i k tomu, abychom přemýšleli nad tím, jak se rituály, týkající se koloběhu života, vztahují k našim vlastním životům.”²⁹

Židovský teologický seminář v New Yorku, jedno z akademických a spirituálních center konzervativního judaismu, odsouhlasil přijímání žen na rabínská studia o jedenáct let později. V té době již na reformním semináři tvořily ženy třetinu všech studentů. První ordinovanou ženskou rabínkou na tomto semináři byla Amy Eilberg. Stalo se tak v roce 1985. O rok později se zároveň stala první ženou, která byla zvolena jako členka Komise pro židovské právo v rámci Rabínského shromáždění. V dnešní době už v konzervativním hnutí působí kolem 200 rabínek.

²⁸ PRIESAND, Sally Jane. Ordained: Women Rabbis Speak Their Mind. *Lilith*, 2006-2007, roč. 31, č. 4, s. 25-27. ISSN 0146-2334.

²⁹ GELLER, Laura. Ordained: Women Rabbis Speak Their Mind. *Lilith*, 2006-2007, roč. 31, č. 4, s. 25-27. ISSN 0146-2334.

Blu Greenberg, prominentní ortodoxní spisovatelka zabývající se o ženské problémy doufá, že ortodoxní směr také brzy uzákoní možnost žen stát se rabínkami. Těch, kdo sdílejí její optimismus, je však velmi málo.

Své přesvědčení Blu Greenberg vyjádřila jako předsedkyně prvních dvou Mezinárodních konferencí o feminismu a ortodoxii v letech 1997 a 1998. Výsledkem první konference bylo založení organizace *Jewish Orthodox Feminist Alliance* (JOFA) (Židovská ortodoxní feministická aliance), na kterém se podílela. JOFA usiluje o „rozšíření spirituálních, rituálních, intelektuálních a politických možností pro ženy v rámci halachy.“³⁰ Dnes je Aliance úspěšnou mezinárodní organizací činnou v Severní Americe, Anglii a Izraeli.

Blu Greenberg je také o překonání bariér žen různých vyznání. Angažuje se například v organizaci *Women of Faith* (Ženy víry) a *Dialogue Project* (Projekt dialogu), které se snaží o budování porozumění mezi židovskými a palestinskými ženami. V roce 2000 jí byla Židovským kongresem udělena cena *Woman Who Made A Difference* (Žena, která zanechala stopu). Je autorkou zlomové knihy *On Women and Judaism: A View from Tradition* (O ženách a judaismu: Z tradičního úhlu pohledu).³¹ Dále je Blu Greenberg autorkou knihy *How to Run a Traditional Jewish Household* (Jak vést tradiční židovskou domácnost)³² z roku 1983 a sbírky poezie *Black Bread: Poems, After the Holocaust* (Černý chléb: Básně po Holokaustu)³³ z roku 1994.

Vývoj ordinace rabínek popisuje Pamela Nadell, ředitelka Programu židovských studií na Americké univerzitě ve Washingtonu, v knize *Women Who Would be Rabbis: A History of Woman's Ordination, 1880-1985* (Ženy, které se staly rabínkami: Dějiny ženské ordinace, 1880-1985).³⁴

³⁰ Mission. JOFA. [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.jofa.org/about.php/who/mission>>.

³¹ Vydané nakladatelstvím Jewish Publication Society ve Philadelphii, 1983.

³² Vydané nakladatelstvím Simon & Schuster, v edici Fireside v New Yorku 1983.

³³ Vydané nakladatelstvím KTAV v Hobokenu, 1994.

³⁴ Vydané nakladatelstvím Beacon Press v Bostonu, 1998.

7. Nové přístupy judaismu ke vzdělávání žen

Jak již bylo dříve zmíněno, studium židovských dívek bylo v tradičních kruzích velmi omezeno. V Š'ma, ústřední modlitbě judaismu se v části pocházející z Dt 6,6-7 praví:

וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְךָ הַיּוֹם--עַל-לִבְּךָ. וְשִׁנָּתָם לְבָנֶיךָ,
וְדִבַּרְתָּ בָם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַּדֶּרֶךְ, וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ.

A tato slova, která ti dnes přikazuji, budeš mít v srdci. Budeš je vštěpovat svým synům a budeš o nich rozmlouvat, když budeš uléhat nebo vstávat. ³⁵

Po staletí se vedly diskuse o tom, zda se slovo לְבָנֶיךָ vztahuje pouze na syny nebo i na dcery. Tyto diskuse však nijak významně ke studiu dívek nepřispěly.

Teprve v sedmdesátých letech minulého století nastal vlivem feminismu rozmach ženského studia Tóry a tradičních židovských textů i v ortodoxním prostředí. Výrazným prvkem byl vznik hnutí *Chavurot*, malých studijních kroužků, které byly hojně zakládány po celých Spojených státech a které fungují dodnes. Studium, které bylo dříve vyhrazeno pouze mužům, je nyní, vyjma velmi tradičních komunit, umožněno všem ženám.

Novým přístupům studia tradičních textů se věnuje řada publikací. Jednou z nejvýznamnějších jsou sbírky shromážděné reformní rabínkou Elyse Goldstein, která je jednou z předních židovských akademiček a učitelek feministických myšlenek. Jsou to *ReVisions: Seeing Torah Through a Feminist Lens* (ReVize: Feministický pohled na Tóru),³⁶ originální výklady týdenních čtení z Tóry *The Women's Torah Commentary: New Insights from Women Rabbis on the 54 Weekly Torah Portions* (Komentář k Tóře pro ženy: Padesát čtyři týdenních čtení z Tóry

³⁵ Dt 6,6-7. Ekumenická Bible.

³⁶ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2001.

pohledem rabínek),³⁷ a její pokračování, výklad *haftor*, biblických pasáží, které se čtou v synagoze po předčítání z Tóry, svátečních svitků a zvláštních čtení *The Women's Haftarah Commentary: New Insights from Women Rabbis on the 54 Weekly Haftarah Portions, the 5 Megillot & Special Shabbatot* (Komentář haftary pro ženy: Padesát čtyři týdenních haftar, pět svátečních svitků a šabatová čtení pohledem rabínek).³⁸

Dalším příkladem ženského pohledu na tradiční texty je sbírka esejí uspořádaných rabínkami Debrou Orenstein a Jane Litman *Lifecycles, Volume 2: Jewish Women on Biblical Themes in Contemporary Life* (Životní cyklus, 2. část: Židovské ženy hovoří o biblických tématech ve svých životech)³⁹ či soubor komentářů usilujících o netradiční pohled na klasické a nové texty, které se čtou na Vysoké svátky *Beginning Anew: A Woman's Companion to the High Holy Days* (Nový začátek: Průvodce ženy Vysokými svátky)⁴⁰ uspořádaných Gail Twersky Reimer a Judith Kates.

Těmto změnám předcházely složité diskuse, které jsou zachyceny v několika významných antologiích. Jednou z nich je kompilace 25 esejí *On Being A Jewish Feminist* (Jaké je to být židovskou feministkou),⁴¹ uspořádaných Susannah Heschel. V této sbírce jsou zachyceny první pokusy o kritický přístup k postavení žen v halaše, otázky historického dědictví předchozích generací a počátky tvorby nových rituálů oslavujících důležité momenty v životě žen. *On Being A Jewish Feminist* je rozdělena do tří částí, které se jmenují Staré mýty a obrazy, Kování nové identity a Tvorba feministické židovské teologie. Mnoho autorek těchto esejí patří již dnes ke klasickým představitelkám židovské feministické literatury.

První a patrně nejdůležitější esejí této publikace je *The Jew Who Wasn't There: Halakhah and the Jewish Woman* (Žid, který nebyl přítomen: Halacha a židovská žena) od Rachel Adler, která je podle názoru americké historičky Pauly Hyman spolu s článkem *The Unfreedom of Jewish*

³⁷ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2000.

³⁸ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2004.

³⁹ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 1998.

⁴⁰ Vydané nakladatelstvím Simon & Schuster v edici Touchstone v New Yorku, 1997.

⁴¹ Vydané nakladatelstvím Schocken Books v New Yorku, 1983.

Women (Nesvoboda židovských žen) od Trude Weiss-Rosmarin, stěžejním textem počátků židovského feminismu.

Rachel Adler vyrostla v ortodoxním prostředí, duchovně se však přesunula k reformnímu směru. Byla jednou z prvních teoložek, které se snažily o integraci feministických názorů do židovského myšlení. Esej *The Jew Who Wasn't There: Halakha and the Jewish Woman* vyšla poprvé v roce 1971 v časopise *Davka*. Popisuje v ní ambivalentní pocity praktikujících židovských žen ke svému postavení v judaismu. Věřící, že rabíni svou chválu žen a vyzdvihování jejich mateřské úlohy mínili pouze jako chlácholení pro ty, které o své roli pochybovaly. Sama nemůže tuto chválu přijmout, protože v ní není respektována jako individuum, ale tradice se jí snaží vtisknout směr, kterým se má vydat. Rachel Adler věří, že kořenem problému postavení žen v halaše je, že jsou ženy vnímány jako periferní židé. Jsou totiž často umístěny v kategorii spolu s dětmi a otroky. Tato skupina je vyjmuta z plnění časově omezených pozitivních příkazů, jejich vnímání judaismu je tedy většinou pouze přes negativní příkazy. Podle židovského práva mají společně také omezenou věrohodnost, která je demonstrována faktem, že nesmějí jako svědkové vypovídat před rabínským soudem. Rachel Adler také vyjadřuje svou frustraci nad tím, že děti mužského pohlaví z této kategorie vyrostou, otroci se po osvobození stávají plnohodnotnými členy komunity, ale ženy nemají žádnou možnost se z ní vymanit.

Dále píše:

„Pravděpodobně nejzhooubnější faktorem bylo, že ženské micvot jsou většinou spojeny s určitým fyzickým cílem či předmětem. Celý ženský život se tak točil kolem fyzických objektů a činů – vaření, uklízení, výchova dětí a jejich fyzické potřeby. Bez jakéhokoliv nezávislého duchovního života, který by sloužil k vyvážení materialismu jejich existence, se potom mysl průměrné ženy věnovala pouze materiálním starostem jako jsou vdavky, úmrtí, večere, oblečení a peníze. Z toho přirozeně vyplynulo, že židovští muži spojovali ženy s *gasmiut* (fyzično) a sami sebe s *ruchniut* (duchovno).“⁴²

⁴² ADLER, Rachel. The Jew Who Wasn't There. In *On Being a Jewish Feminist*. Ed. HESCHEL Susannah. New York: Schocken Books, 1983. s. 12-18. ISBN 0-8052-0745-7.

Svoji esej zakončuje výzvou po přezkoumání a změně těch halachických pasáží, které se týkají žen. Pokud se tohotu úkolu nezhostí učení muži, budou si muset ženy pomoci samy.

Rachel Adler působí jako profesorka Moderního židovského myšlení a Judaistiky a genderu na fakultě religionistiky na Univerzitě Jižní Kalifornie a na Hebrew Union College v Los Angeles. V roce 1999 jí Židovská knižní rada udělila cenu za přínos židovskému myšlení, v roce 2000 pak od Gratz College održela knižní cenu Tuttlemanovy nadace.

Druhý článek, který Paula Hyman označila za zlomový, byl *The Unfreedom of Jewish Women* od Trude Weiss-Rosmarin. Vyšel v roce 1970 v časopise *Jewish Spectator* (Židovský pozorovatel). Tento časopis pomáhala Trude Weiss-Rosmarin se svým manželem v roce 1933 zakládat. Jako jedna z prvních v něm kritizovala přístup židovského práva k ženám.

Trude Weiss-Rosmarin se narodila ve Frankfurtu nad Mohanem. Studovala na univerzitách v Berlíně, Leipzigu a ve Wurzburgu, kde získala doktorát semistiky se specializací v oboru staroarabské historie. Již za studií se angažovala v mnohých židovských a sionistických spolcích. V roce 1931 s manželem emigrovala do New Yorku, kde pod hlavičkou Hadassy o dva roky později založili Školu pro židovské ženy. Kromě ženské otázky usilovala o podporu americké komunity v mírovém úsilí v Izraeli. Je autorkou celkem dvanácti knih. Nejvýznamnější z nich jsou *Judaism and Christianity: The Differences* (Judaismus a křesťanství: Odlišnosti) z roku 1943, *Toward Jewish-Muslim Dialogue* (Cesta k židovsko-muslimskému dialogu) z roku 1967 a *Freedom and Jewish Women* (Svoboda a židovských žen) z roku 1977.

Sama Paula Hyman patří mezi významné představitelky amerického židovského feminismu. Je profesorkou Moderních židovských dějin na prestižní univerzitě v Yale a předsedkyní organizace *American Academy of Jewish Research* (Americká akademie pro židovský výzkum). Ve své práci se zaměřuje na ženskou židovskou historii. Je autorkou knih *The Jewish Woman in America* (Obraz židovské ženy v Americe), *Gender and Assimilation in Modern Jewish History* (Gender a asimilace v moderní židovské historii). Společně s Deborah Dash Moore se autorsky podílela na vydání dvousvazkové encyklopedie *Jewish Women in America* (Židovské ženy v Americe).

Další důležitou sbírkou je kniha *Jewish and Female: Choices and Changes in Our Lives Today* (Židovka a žena: Změny a výzvy současného života),⁴³ uspořádaná Susan Weidman Schneider. Kromě hlavního tématu, jak skloubit feministickou identitu s identitou židovskou, rozšiřuje téma i na sociální oblast. Zabývá se například problémem dysfunkčních rodin, psychologickými otázkami, či postavením lesbiček a homosexuálů v židovských komunitách.

Susan Weidman Schneider je zakladatelkou židovského feministického časopisu *Lilith*, ve kterém dodnes působí jako šéfredaktorka. Když začal časopis na podzim roku 1976 vycházet, židovským feminismem se zabývala pouze hrstka nadšenců. K prvnímu číslu Susan Weidman Schneider poznamenává:

„Na titulní stránce prvního čísla se objevil výjev superženy, který v sobě obsahoval různorodé prvky – doktorku, která nabízela kuřecí polévku, badatelku, provazolezkyni, pekařku chally, nastávající matku a statečnou sionistku. Rozhodly jsme se tak udat směr, kterým jsme se chtěly v následujících číslech vydat. Vyzývaly jsme k diskusi o tom, jak židovské právo formovalo ženské životy a jak všeobecná kultura prezentuje obraz židovských žen. Věřily jsme, že pokud budeme prezentovat realitu života jednotlivých žen a hlasitě upozorňovat na problémy, všechno zlé se v dobré obrátí.“⁴⁴

Susan Weidman Schneider je kromě knihy *Jewish and Female* autorkou dalších dvou významných knih: *Intermarriage: The Challenge of Living with Differences between Christians and Jews* (Smíšená manželství: Problémy spoluzití křesťanů a židů) a *Head and Heart* (Hlava a srdce) zabývající se otázkou financí v životě žen.

Za svou práci obdržela Susan Weidman Schneider mnohá ocenění. Jmenujme alespoň Zlatou ratolest udělovanou organizací Hadassah, Cenu Eleanor Roosevelt od Amerického židovského kongresu a *Woman Who Made A Difference* (Žena, která zanechala stopu).

⁴³ Vydané nakladatelstvím Simon & Schuster v New Yorku, 1985.

⁴⁴ Susan Weidman Schneider. *Jewish Feminist Archive*. [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.jwa.org/feminism/_html/JWA061.htm>.

Ve výčtu zlomových prací věnujících se ženské tématice v judaismu nemůže chybět jediná a dosud nepřekonaná kniha, která se systematicky zabývá feministickou teologií *Standing Again At Sinai: Judaism from a Feminist Perspective* (Znovu na Sinaji: Judaismus z feministické perspektivy)⁴⁵ od Judith Plaskow. Judith Plaskow v ní kritizuje náboženství jako patriarchální tradici a na bázi feministických myšlenek analyzuje potenciální změny v židovském myšlení.

Ve své esejí *The Right Question is Theological* (Správná otázka je teologická) poprvé publikované ve sbírce *On Being a Jewish Feminist* vyjadřuje svoje obavy nad soudobým feministickým myšlením. Má pocit, že halacha a hlavně některá její nařízení stojí v popředí feministických diskusí, aniž by se někdo zabýval platností celého právního systému jako takového. Na adresu svých kolegyň poznamenává:

„Soustředí se na to, aby si ukrojily kousek z židovského koláče, aniž by si zkusily upéct nový koláč.“⁴⁶

Pokračuje tím, že odlišnost žen je v halaše tak pevně zakotvená, že změnou určitých částí, stejně nedosáhneme řešení celkového problému. Situaci žen v judaismu přirovnává k situaci židů v nežidovském prostředí. I na ty je totiž často nahlíženo jako na rozdílné a často až démonické tvory.

Tato bytostná odlišnost se plně promítá v jazyce, jakým Boha popisujeme. Ačkoliv je Bůh podle židovské tradice jeden, jedinečný a přesahující fyzické a fyziologické hranice jazyka, který používáme, je selektivní a výhradně maskulinní. Jelikož ale není jazyk halachicky podmíněn, vrací se Judith Plaskow k tomu, že je nutno přistoupit k hlubším změnám v myšlení a k tomu nám změna několika halachických pravidel nepostačí. Je tedy zapotřebí se tímto problémem zabývat z teologického hlediska.

V závěru své obavy shrnuje:

⁴⁵ Vydané nakladatelstvím Harper & Row v San Francisku, 1990.

⁴⁶ PLASKOW, Judith. *The Right Question is Theological*. In *On Being a Jewish Feminist*. Ed. HESCHEL Susannah. New York: Schocken Books, 1983. s. 223-233. ISBN 0-8052-0745-7.

„Halacha je součástí systému, na jehož formování se ženy od počátků přes různé změny neměly možnost podílet. Nejen že je tato absence patrná v obsahu halachy, ale je možné, že je obsažena i v její formě. Jak tedy můžeme očekávat, že když ženy přidají k tradici své hlasy, halacha se stane jejich prostředkem vyjádření a napravení křivd? Jak můžeme dopředu určit způsob, kterým se tradice stane plně židovská, tedy produktem všech židů, když ženy stojí teprve v počátcích zkoumání vlastního židovství? Spoléhat se na halachu jako na zdroj spravedlnosti, znamená předpovědět odpověď na otázku o ženském vnímání, ještě před tím, než byla otázka vyřčena.“⁴⁷

Judith Plaskow je dnes profesorkou religionistiky na Manhattan College v New Yorku. Zabývá se především současným náboženským myšlením s důrazem na feministickou teologii. Je spoluzakladatelkou časopisu *The Journal of Feminist Studies in Religion* (Žurnál feministických studií v náboženství). Kromě *Standing Again at Sinai* vydala v roce 1980 knihu *Sex, Sin and Grace: Women's Experience and the Theologies of Reinhold Niebuhr and Paul Tillich* (Sex, hřích a odpuštění: Ženský pohled a teologie Reinholda Niebuhra a Paula Tilliche)⁴⁸ a v roce 2005 sbírku esejí *The Coming of Lilith: Essays on Feminism, Judaism, and Sexual Ethics* (Příchod Lilit: Eseje o feminismu, judaismu a sexuální etice),⁴⁹ v níž mapuje svůj dosavadní vývoj. Redakční práci se také podílela na vydání sbírek *Women and Religion* (Ženy a náboženství),⁵⁰ *Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion* (Růst ženské spirituality: Feministická čítanka náboženství),⁵¹ and *Weaving the Visions: New Patterns in Feminist Spirituality* (Sprádání vize: Nové vzory feministické spirituality).⁵²

⁴⁷ PLASKOW, Judith. The Right Question is Theological. In *On Being a Jewish Feminist*. Ed. HESCHEL Susannah. New York: Schocken Books, 1983. s. 223-233. ISBN 0-8052-0745-7.

⁴⁸ Vydané nakladatelstvím Rowman & Littlefield Publishers v Lanhamu, 1980.

⁴⁹ Vydané nakladatelstvím Houghton Mifflin v Bostonu, 2005.

⁵⁰ Vydané nakladatelstvím American Academy of Religion v Atlantě, 1973.

⁵¹ Vydané nakladatelstvím Harper SanFrancisco v San Francisku, 1992.

⁵² Vydané nakladatelstvím Harper Collins Publishers v New Yorku, 1989.

8. Obnova a vznik nových rituálů

Ženy ve svém boji za rovnoprávnost zjišťují, že pouhé dosažení rovnocenné pozice s muži nestačí. Od sedmdesátých let začaly intenzivně zkoumat výhradně femininní spiritualitu, která byla podnícena hnutím *chavurot*. Tento fenomén v poslední době zasáhl i ortodoxní kruhy. Dnes tak i některé ženy z těchto komunit tvoří vlastní minjany, při nichž se podílejí na bohoslužbách a čtou z Tóry. Obnovují se zapomenuté tradice a vzniklo i velké množství rituálů nových.

Judaismus nebyl nikdy statickým náboženstvím. Židé mnohokrát v dějinách reagovali na změnu historických událostí novými rituály. Jedním z příkladů je svátek Chanuka, při němž si po osm dní zapalováním svíček připomínají úspěšné Makabejské povstání proti náboženské perzekuci. V moderní historii může jako příklad posloužit oslava *Jom ha-acma'ut* (Den izraelské nezávislosti), který se slaví od roku 1949, či nejmladší ze svátků *Jom Jerušalajim* (Den Jeruzaléma), který byl ustanoven jako připomínka porážky jordánských vojsk izraelskou armádou za šestidenní války v roce 1967.

Po staletí si ženy vytvářely vlastní *techinot*, osobní modlitby, v nichž prosily o otěhotnění, lehký porod, zdravé dítě a nad šabatovými svícemi žádaly o vyslyšení svých dalších proseb. Výběr ze zachovaných *techinot* shromáždila a do angličtiny přeložila Savina Teubal v knize *Four Centuries of Woman's Spirituality* (Čtyři století ženské spirituality).⁵³ Kromě toho jsou v ní i příběhy a poezie židovských žen od 16. století po současnost. Pro ilustraci překlad jedné takové modlitby:

Požehnán buď, Hospodine, Bože náš a Bože našich předků, ať se stane vůle tvá a usnadníš mi těžkosti v době očekávání, zoceliš mě, dáš sílu mně i mému plodu tak, aby nebyla naše síla ničím oslabena, nebo zničena. A uchraň mě prohrěšku Evy a jejího trestu, jak je psáno: Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti v těhotenství, syny budeš rodit v utrpení.⁵⁴ A až přijde doba mého porodu, porodím snadno a bez bolesti a mé dítě přijde na svět lehce a bez obtíží, bez poškození mého i jeho. Ať ho čeká štěstí - mazal tov, mír, zdraví, bohatství a sláva a dosáhne požehnání

⁵³ Vydané nakladatelstvím Beacon Press v Bostonu, 1992.

⁵⁴ Gn 3,16. Ekumenická Bible.

v tvých očích a v očích všech tvorů a skrze toto dítě bude naplněno: Vzdálím od tebe nemoc, ve tvé zemi nebude ženy, která by potratila nebo která by byla neplodná, obdařím tě plností let.⁵⁵ A dej nám, mně a mému muži, příležitost, abychom ho vychovali, ke tvé službě a ve slovech tvé Tóry a dospějme odpočinku, klidu, bohatství a slávy. A ochraňuj nás, mě a můj plod, abychom nebyly ničím poškozeny, ani na těle, ani v nervech, ani na pokožce, ani v mase, vně či uvnitř. A dodej mi síly a moci a posil mé odhodlání, jak je psáno: To dá tvému tělu zdraví a svěžest tvým kostem.⁵⁶

Tím, jak se ženy ve 20. století začaly aktivněji věnovat studiu judaismu a výrazněji se zapojovat do chodu synagog, stále více si začaly uvědomovat absenci rituálů určených k oslavě důležitých momentů v jejich životech, včetně obdoby rituálů, jako je *brit milah* (smlouva obřezání) či *bat micva* (dosažení dospělosti chlapců).

Ke změně začalo docházet v polovině sedmdesátých let. Kromě ryze nových rituálů se obnovily i některé zapomenuté. Tomuto tématu je věnováno dnes již nespočet publikací. Mezi nejdůležitější patří kniha *Miriam's Well: Rituals for Jewish Women Around the Year* (Miriamina studna: Rituály židovských žen pro celý rok)⁵⁷ od Peniny Adelman, dále *She Who Dwells Within: A Feminist Vision of Renewed* (Skrytá uvnitř: Obnovená feministická vize)⁵⁸ od Lynn Gotlieb a publikace *A Ceremonies Sampler: New Rites, Celebrations, and Observances of Jewish Women* (Ukázky rituálů: Nové zvyky, oslavy a rituály židovských žen)⁵⁹ uspořádaná Elizabeth Resnick Levine. Všechny tři nabízejí inspiraci k oslavám *Roš Chodeš* (příchod novolunní), *bat micva* (dosažení dospělosti dívek) a porodu, dále rituály věnované začátku a ztrátě menstruace, vyrovnání se se znásilněním, či rituály oslavující ženství a ženský život jako takový.

Symbolem progresivních židovských žen se stala Lilit, která byla podle tradice první ženou stvořenou pro Adama. Ben Sira k tomu říká, že když chtěl jednou Adam ležet nad ní, odmítla mu poslušnost. Prohlásila, že oba pocházejí ze země a jsou tudíž rovnocenní. Adam viděl situaci

⁵⁵ Ex 23, 25-26. Ekumenická Bible.

⁵⁶ Př 3,8. Ekumenická Bible.

⁵⁷ Vydané nakladatelstvím Biblio Press v New Yorku, 1990.

⁵⁸ Vydané nakladatelstvím Harper v San Francisku, 1997.

⁵⁹ Vydané nakladatelstvím Women's Institute for Continuing Jewish Education v San Diegu, 1990.

poněkud jinak, a tak se ho Lilit rozhodla opustit. Bůh za ní poslal tři anděly, kteří jí měli vyřídit, že pokud se za Adamem nevrátí, bude se muset smířit s tím, že jí každý den zemře sto dětí. Přesto se Lilit do ráje nevrátila a do židovské tradice vstoupila jako démon, který škodí rodícím ženám, lstivě zabíjí malé děti a svádí osamocené muže. Rabi Hanina je v traktátu Šabat varuje:

„Nikdo by neměl spát v osamoceném domě a kdo bude v domě spát sám, bude uchvácen Lilit”⁶⁰

Dnes však mnohé židovské ženy vnímají Lilit jako hrdinku, která měla sílu se vzepřít „zavedeným pořádkům“. Lilit se ve 20. století stala feministickou ikonou a byl po ní pojmenován již zmiňovaný feministický časopis.

⁶⁰ Talmud, Šabat 151b.

9. Příklady nových rituálů

Charakteristickým rysem judaismu je snaha o posvěcení každodenních činností a událostí. Židé věří, že se touto cestou dá přiblížit k Bohu. Židovská tradice ale nechává stěžejní mezníky v životě žen většinou bez povšimnutí. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, ženy reagují na absenci těchto rituálů alternací zaběhlých zvyků, obnovou zapomenutých tradic či tvorbou rituálů zcela nových.

Jedním z důležitých momentů v životě žen je početí potomka a těhotenství. Židovská tradice však pro tyto okamžiky nenabízí žádný způsob, jak je oslavovat. Mezi nové zvyky patří recitace *Ševa brachot* (Sedm požehnání) při šabatové večeři v momentě, kdy se pár rozhodne mít děti. Tato modlitba se tradičně recituje v den svatby a nyní má manželům připomenout hloubku a důležitost jejich vztahu. Některé páry také darují *tzedaku*, dobročinný příspěvek, který je často součástí oslav židovských svátků. V současné době také vzniká velké množství modliteb pro ženy, které se před početím chystají do rituální lázně, před milostným aktem či při příležitosti umělého oplodnění.

V Bibli nalezneme mnoho žen, které měly s početím problém. Mezi nejznámější patří Sára a její pravnučka Ráchel. Příběh Chany z První knihy Samuleovy a její usedavý pláč k Hospodinu se staly vzorem vroucí modlitby. Neexistuje však oficiální modlitba, která by v tuto chvíli nabídla ženě pomoc a naději. Jak už bylo řečeno, ženy si v minulosti tvořily proti neplodnosti vlastní modlitby a není tomu jinak ani nyní.

V době těhotenství či jeho očekávání se ženy po staletí obracely ve svých modlitbách k Ráchel. V knize Genesis se dočteme, že Ráchel s neplodností bojovala řadu let. Ve svém zoufalství se dokonce jednou obrátila na Jáкова, svého muže s prosbou: „*Dej mi syny! Nedáš-li, umřu.*“⁶¹ Ráchel nakonec porodila syna Josefa a Benjamina. Při porodu druhého syna zemřela. Podle tradice je pochovaná u Betléma a ženy se k jejímu hrobu v naději, že jim to pomůže, podle možností často vydávaly. Tato tradice se zachovala dodnes.

⁶¹ Gn 30,1. Ekumenická Bible.

V mnoha aškenázských rodinách je zvykem po narození dítěte přidat svíčku k šabatovým svícím. Některé ženy dnes jako symbol očekávání přidávají o šabatu nezapálenou svíčku již v době těhotenství. Když se potomek narodí, svíčka se může slavnostně zapálit. V případě, že žena o dítě předčasně přijde, svíčku spálí.

Oslava těhotenství však nebyla v aškenázských komunitách kvůli pověřivosti obvyklá. Hlavně východoevropští židé věřili, že vystavování těhotenství na odiv přivolá katastrofu. V sefardských komunitách se naopak obzvláště první těhotenství v kruhu rodiny a nejbližších přítelkyň náležitě oslavovalo. Šlo hlavně o zvyk „prvního stříhu“. Ve španělsko-portugalském prostředí se tomuto zvyku říká *Kortadura de fasadura*, v arabsko-židovském *Tekti'a el-g'daouere*. V některých oblastech se stříhalo dlouhé úzké plátno, do kterého se po narození miminko balilo.

„Jinde, například v oblasti Soluně, se stříhalo plátno na přípravu dlouhé kamizolky. Délka košilky měla symbolizovat délku života a v případě, že se rodině narodil chlapec, byl v den obřízky do stejné košilky oblečen.“⁶²

Tradičně k oslavám patřily sladkosti jako jsou pocukrované mandle, čokoláda a jiné zákusky podávané s čajem a sladkými likéry. Pocta prvního stříhu ve většině oblastí náležela ženě, která již sama byla matkou a jejíž rodiče ještě žili. Obé bylo symbolem štěstí, které se mělo na těhotnou dívku přinést. Během oslav ženy nastávající matce odpovídaly na otázky a udílely rady týkající se porodu a výchovy dětí.

Když se v židovské rodině narodí chlapec, je zvykem ho poprvé uvést do židovské komunity v pátek večer před obřízkou. Této tradici se říká *Šalom zachar* (Vítání syna) a donedávna neexistovala dívčí obdoba tohoto zvyku. Dnes se v mnoha komunitách při prvním *Kabalat šabat*, páteční šabatové bohoslužbě po dívčině narození, koná *Shalom nekeva* (Vítání dcery). V tuto dobu se také pronášejí modlitby díky a prosby za brzké uzdravení matky a zdravý vývoj dítěte.

Osmý den je chlapec na znamení Abrahámovy smlouvy slavnostně obřezán. Součástí rituálu obřízky je i oznámení jeho jména. V tradičním judaismu neexistuje zvláštní příležitost, při níž je

⁶² OVADIA, Zeldá. *La Kortadura de Fashadura. Aki Yerushalayim*, 2004, roč. 25, č. 75. ISSN 0793-1166 [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.aki-yerushalayim.co.il/ay/075/075_10_kortadura.htm>.

dáváno jméno dívce. Obvykle se její jméno pouze zmínilo při recitaci požehnání, které manžel s prvním šabatovým minjanem po porodu recituje za svou ženu.

Přesto se v minulosti v některých oblastech vytvořily zvyky, při kterých se dívky pojmenovávaly. V publikaci *The Orthodox Jewish Woman and Ritual: Options and Opportunities – Birth* (Ortodoxní židovské ženy a rituál: Možnosti a příležitosti – Narození)⁶³ vydané a nabídnuté ke stažení na webových stránkách Židovské feministické aliance (JOFA) nalezneme příklady zvyků, pocházejících většinou ze sefardských a italských ritů.

Jedním z těchto zvyků je *Zeved habat* (Dar dcery). Jméno slavnosti se odvozuje od biblického verše: *Jak pěkným darem obdaroval Bůh právě mne!*⁶⁴ Zaved habat se slavila buď doma v rodinném kruhu či v synagoze o šabatu, když žena poprvé po porodu přišla. Hlavní částí oslav byla recitace požehnání za zdravý porod *Birkat gomel* a verše Pís 2,14,⁶⁵ který byl v případě, že šlo o první dceru nahrazen veršem Pís 6,9⁶⁶ a další požehnání.

V jiných sefardských komunitách se slavnosti říkalo *Las fadas*. Jméno pravděpodobně pochází ze španělského *hadas*, víly, neboť mezi španělskými židy byla rozšířena pověra, že se k dětem po narození slétají víly, aby jim požehnaly. Při slavnosti byla dívka požehnána na klíně rabína a poté kolovala z ruky do ruky, při čemž jí každý přítomný něco hezkého popřál. V Turecku bylo zvykem na hlavu matky i dcery umístit vyšívaný závoj. Ten matce zůstal a dceři byl předán v den svatby. Mezi iráckými židy existuje podobná tradice, které se díky tomu, že se slaví šestý večer po narození dcery, říká *Šiša*.

V Německu vznikla ve středověku tradice, které se říkalo *Hollekreisch*. Oslava se konala přibližně měsíc po dívčině narození. Holčička byla v synagoze přivítána zpěvem a po bohoslužbě

⁶³ BREGER, Jennifer; SCHLAFF, Lisa. *The Orthodox Jewish Women and Ritual: Options and Opportunities - Birth. Jewish Orthodox Feminist Alliance*, 2000 [online]. Dostupné na World Wide Web: < <http://www.jofa.org/pdf/uploaded/103-OWYL1893.pdf> >.

⁶⁴ Gn 20,30. Ekumenická Bible.

⁶⁵ „Po zemi se objevují květy, nadešel čas prořezávat révu, hlas hrdličky je slyšet v naší zemi.“ Ekumenická Bible

⁶⁶ „Byť by tu bylo šedesát královen a osmdesát ženín a dívek bez počtu, ona jediná je holubice moje, moje bezúhonná, jedinečná ze své matky, jež ji porodila.“ Ekumenická Bible.

se pozvaní hosté odebrali do domu rodičů. Tam se rozestavěli kolem bohatě ozdobené kolébky, kterou třikrát nadzvedli a přitom volali „*Holle, holle, holle!*” Poté následovala otázka po jménu dítěte. Přítomné děti její jméno s výskotem oznámily a od rodičů obdržely sladkosti. Údajně se tento zvyk v oblasti Štrasburku udržel až do 50. let 20. století.

V dnešní době se často dívčino jméno oznamuje při Šalom nekeva či při zvláštní samostatné oslavě *Simchat bat* (Oslava dcery). Tento zvyk se v poslední době teprve formuje a nabývá různých podob. Jedním ze způsobů, jak dívčino narození a její vstup do židovské komunity slavit, je založen na variaci prvků obsažených při oslavě tradiční obřízky, vyjma samotného chirurgického zákroku. Někdy se mu proto říká *Brit bat*. Holčička je matkou předána do rukou *kvaterů*, kteří ji slavnostně přenesou do rukou *sandekit* (ženská obdoba *sandeka*). Obě jsou usazeny na speciální židli, která je tradičně označována jako Eliášovo křeslo. V tomto případě je křeslo zasvěceno Deboře či Mirijam. Následují požehnání k tomu určená, po nichž mají rodiče příležitost přítomným oznámit a vysvětlit původ dívčina jména. V jiných komunitách vznikají zcela nové rituály. Většina z nich obsahuje chválu Boha, požehnání dítěti a matce a slavnost, při které je nabízeno občerstvení.

Další zvyk, který se dočkal ženské podoby, je *Pidyon ha-Ben*, vykoupení prvorozeného syna. Nové verzi se říká *Pidyon ha-Bat*, tedy vykoupení prvorozené dcery. Podle mého názoru se ale tento zvyk hromadně nerozšíří, neboť moderní směry judaismu ve své teologii opouštějí od učení o obnově Chrámu, ve kterém se budou konat oběti.

Přestože se nové zvyky, týkající se narození dcer teprve vyvíjejí, existuje již řada knih, které se tímto tématem zabývají. Uveďme alespoň *Celebrating Your New Jewish Daughter: Creating Jewish Ways to Welcome Baby Girls into the Covenant* (Oslava vaší nové židovské holčičky: Vytváření nových židovských rituálů, které vítají dcery k Boží smlouvě)⁶⁷ od Debry Nussbaum Cohen, *The New Jewish Baby Book: Names, Ceremonies & Customs – A Guide for Today's Families* (Židovská knížka o dětech: Jména, oslavy a zvyky – Průvodce pro dnešní rodiny)⁶⁸ od Anity Diamant či *Simhat Bat: Ceremonies to Welcome a Baby Girl* (Simchat Bat: Vítací rituály pro dívky) vydanou *Women's League for Conservative Judaism* (Ženskou ligu konzervativního

⁶⁷ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2001.

⁶⁸ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2001.

judaismu) v New Yorku. Důležitým zdrojem je pak webová stránka *The Ritual Well* (Studnice rituálů).

Chlapci dosahují dospělosti a s ní spojenou právní odpovědnost před židovským zákonem ve třinácti letech. Tradičně se takovému chlapci říká *bar miczva* (doslova syn příkázání) a přeneseně se tak jmenuje i oslava na chlapcovu počest. Je zvykem, že rodina nově dospělého chlapce je o šabatu pozvána k předčítání z Tóry a poté je k Tóře přizván i samotný chlapec. Je zvykem, že si oslavenec připraví krátkou řeč vztahující se k tématu dané *paraši*. Poté vypukne veselí, při kterém se po chlapci hází sladkosti a zpěvem se mu přeje hodně štěstí. Dívky podle tradice dospívají o rok dříve. Do nedávna se však dívčina dospělost nijak neslavila. Nyní už jsou oslavy *bat micva* (dcera příkázání) běžné napříč skoro všemi směry judaismu. První formální bar micvu v synagoze slavila v roce 1922 Judith Kaplan, dcera rabína Mordecaje Kaplana, zakladatele rekonstrukcionalistického směru.

V životě dítěte nastávají další mezníky, které se v některých komunitách slaví. Jde však většinou o izolované ceremonie, které jsou v rukách rodičů, a nejsou tedy pro účely této práce nijak významné. Podobné je to zatím i s oslavami jiných důležitých momentů v životě ženy. V některých kruzích vznikají rituály oslavující první a poslední menstruaci, uzdravení po těžké nemoci, stárnutí či ženství jako takové.

10. Změny a nové zvyklosti při oslavách tradičních svátků

Také oslava tradičních židovských svátků skýtá mnoho příležitostí k vytváření nových zvyků. Nejvyužívanější je k tomuto účelu Pesach, biblický svátek, při němž si židé připomínají vyvedení z egyptského zajetí. Součástí jeho oslav je domácí sederová bohoslužba, kterou podle tradice ustanovil Rabi Gamliel v 1. století obě. l. Je zvykem při ní předčítat *Hagada šel pesach* (Pesachové vyprávění). Její průběh není halachicky zakotven a dává tedy prostor pro nové prvky.

Jedním z nich je pokládání pomeranče na pesachový stůl. Obecně je rozšířen názor, že vznikl jako reakce na postoj jednoho rabína k ženskému studiu Tóry, který měl prohlásit, že ženy patří k Tóře jako pomeranče k sederu. Jak se však dočteme na webových stránkách Ritual Well, když Susannah Heschel přednášela na začátku osmdesátých let na Oberlin College Hillel, kdosi jí ukázal novou hagadu, ve které byl obsažen nový rituál pokládání kousku chleba na sederový stůl jako vyjádření solidarity s židovskými lesbičkami. Susannah Heschel se však tento zvyk nelíbil, protože měla pocit, že tím, že znesvětime sederový stůl, naopak dáme za pravdu tradičnímu postoji židovského práva vůči homosexuálům. Příští Pesach si vybrala jako symbol solidarity se všemi, kteří jsou halachou marginalizováni, pomeranč. Ten měl znázorňovat plodnost spolupráce a porozumění a zároveň plivání jeho pecek mělo symbolicky znázorňovat plivání na zastaralé a omezující zvyky. To, jak se celý příběh překroutil, podle Susannah Heschel jenom vystihuje, co se po staletí ženám pravidelně stávalo.

Dalším Pesachovým zvykem je pokládání Mirijamina poháru vedle poháru určeného pro Elijáše. Časopis Lilith svým předplatitelkám o letošním Pesachu zaslal zvláštní Pesachové čtení, které připravila rabínka Susan Schnur:

„V posledních letech se stalo zvykem pokládat na Sederový stůl dva poháry vína: první podle tradice naplněný vínem a určený Proroku Elijášovi a druhý naplněný vodou pro Prorokyni Mirijam (o Mirijam se o jejích prorockých schopnostech dočteme v Ex 15,20).

Mirijam je ústřední postavou Pesachového dramatu. Věrně strážila svého bratříčka Mojžíše, když byl položen na řeku Nil, aby mu pomohla najít ochránkyni – jeho vlastní matku – která díky její snaze dostala faraónovou dcerou zapláceno za to, že se starala o vlastního syna. Když překročí

Izraelský lid Rudé moře, Mirijam jej za zpěvu a tance (přirozené vyjádření náboženské radosti) vede. Když Mirijam polibkem Božím zemřela, dovídáme se, že Anděl smrti nad ní nemá žádnou moc. Po jejím skonu však Izraelský lid přijde o to nejcennější: o vodu – a právě tehdy truchlící Mojžiš udeří do skály.

Midraš nám říká, že voda, která s Mirijaminou smrtí zmizela, byla stvořena za soumraku o prvním šabat. Bůh ji daroval Mirijam pro její svatost, Hebrejce pak měla za jejího života tato voda doprovázet poušť. „Mirijamina studna“, jak se jí říkalo, nehasila pouze žízeň, ale ozdravovala také tělo a duši. Mirijam a její studna představovala duchovní oázu v poušti, zdroj výživy a hojení.

Mirijamin pohár pokládáme na Pesachový stůl jako protiváhu k Eliášovu poháru. Ten reprezentuje mesiášské vykoupení na konci věků, zatímco ten její představuje vykoupení v našich životech. Eliáš žil na poušti sám, byl naříkajícím prorokem upírajícím zrak k budoucnosti. Mirijam pobývala ve stejné pustině, byla ale obklopena lidmi. Jako neúnavný kmenový rodič nabízela naději a obnovu na každém kroku.

Mirijamin pohár pokládáme na Sederový stůl také jako připomínku všech žen, jejichž příběhy nám zůstaly skryty. Obzvláště o Pesachu, kdy slavíme mnohou obrodu, myslíme na ženy, jejichž doménou je zrození. Kromě mnoha mužů, kteří v Hagadě figuruji – Jákob, Laban, faraón, rabín Tarfon, Rabi Eliezer, Eliáš a i sám Bůh představující krále – je Mirijamin pohár připomínkou všech ostatních.

Když pozvedáme tento pohár, pronášíme:

*Tvá hojnost je požehnáním, Bože, Stvořiteli všehomíra,
který nás udržuješ živou vodou. Nechť jsme živi jako děti Izraele,
když opuštěli Egypt, opatrováni avyživováni a udržováni při životě
v divočině a nechť nám dáš moudrost, abychom pochopili, že samotná cesta vede k vykoupení.
AMEN. “*

Novým zvykem je i zdůraznění paralely egyptského otroctví s postavením žen v tradičním judaismu. Od sedmdesátých let vzniklo velké množství moderních hagad, které se tomuto tématu věnují. Jednou z prvních je *Spring Festival for Women: A Feminist Haggadah* (Svátek jara pro ženy: Feministická hagada), vydaná v roce 1974 nakladatelstvím New Victoria. O pět let později publikoval v San Diegu svou první feministickou hagadu Institut židovského vzdělávání pro ženy. Dnes už téměř každá významná instituce věnující se tématu postavení židovských žen vydala svou vlastní.

Dalším důležitým zdrojem informací týkajících se nových pesachových zvyků a témat jsou *The Woman's Seder Sourcebook: Readings and Rituals for use at the Passover Seder* (Sederová inspirace pro ženy: Texty a rituály určené pro pesachový seder)⁶⁹ a *The Woman's Passover Companion: The Women's Reflections on the Festival of Freedom* (Pesachový průvodce ženy: Úvahy o svátku světél),⁷⁰ obě uspořádané Rabi Sharon Cohen Anisfeld, Tarou Mohr a Catharine Spector.

Jak už bylo řečeno, za posledních padesát let došlo i k obnově některých zapomenutých zvyků. Nejoblíbenější z nich je oslava Roš Chodeš. Podle tradice byl tento svátek za odměnu věnován ženám proto, že odmítly Aronovi dát své šperky na výrobu zlatého telete. Ženy i dívky si tak mohou tento den odpočinout od domácích prací. Na celém světě dnes existuje velké množství skupin, které se každý měsíc k těmto oslavám scházejí. Jejich průběh se v jednotlivých komunitách liší. Často je při nich patrný aspekt *Šechiny*, která je mnohými považována za ženský atribut Boha. I v Praze se již několik žen snaží tento svátek společně slavit.

Oslavám Roš Chodeš se věnuje například *Rosh Chodesh Guide: Resources for Sisterhood Study and Celebration* (Průvodce Roš Chodeš: Zdroje k sesterskému studiu a oslavám)⁷¹ od Lenore Bohm, *The Rosh Chodesh Table: Foods at the New Moon–Jewish Women's Monthly Festivals* (Roš Chodešový stůl: Pokrmy určené k oslavě Roš Chodeš, svátku novolunní pro ženy)⁷² od Judith Solomon či sbírka vydaná organizací Hadassah, uspořádaná Carol Diamant, *Moonbeams:*

⁶⁹ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2002.

⁷⁰ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2003.

⁷¹ Vydané nakladatelstvím Women of Reform Judaism, The Federation of Temple Sisterhoods v New Yorku, 1997.

⁷² Vydané nakladatelstvím Biblio Press v New Yorku, 1995.

A Hadassah Rosh Hodesh Guide (Měsíční paprsky: Průvodce Hadassy k Roš Chodeš),⁷³ která nabízí inspiraci k celoročnímu cyklu oslav Roš Chodeš. Každému měsíci je věnováno jiné téma, včetně úvodní eseje, ukázky tradičních textů a otázek k zamyšlení.

Součástí utváření nových rituálů je i uzpůsobení stávající liturgie. Jedním z kroků v procesu zrovnoprávnění žen a mužů je zkoumání jazyka modlitby. Reformní židé se už na Břeclavské konferenci rozhodli pro vynechání ranního požehnání, v němž muži děkují Bohu, že nebyli stvořeni ženami. Konzervativní židé toto požehnání už také změnili, ale ortodoxní *siddur*, modlitební knížka, toto požehnání stále obsahuje. Dalším krokem bylo zařazení ženských protějšků praotců do každodenních a svátečních modliteb.

Jedním z dalších problémů jazyka židovské bohoslužby je oslovení Boha, který bývá označován mužskými substantivy jako otec, král, strážce či ochránce. Skupiny věřících, kteří usilují o rovnoprávné postavení žen a mužů, se proto tyto termíny snaží nahradit jinými, které by vyjadřovaly také ženské aspekty Boha.

Příklad alternativních oslovení, jak jsou uvedena na webové stránce *The Ritual Well* (Studna rituálů):⁷⁴

I	Baruḥ atah adonay	בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה	Blessed are you Adonay
	Beruḥah at yah	בְּרוּכָה אַתְּ יָהּ	Blessed are you Yah
	Nevareḥ et	נִבְרַךְ אַתָּ	Let us bless
II	eloheynu	אֱלֹהֵינוּ	our God
	hasheḥinah	הַשְׁכִּינָה	Sheḥinah
	cyn haḥayim	עֵץ הַחַיִּים	Source of Life
III	meleḥ ha'olam	מֶלֶךְ הָעוֹלָם	Sovereign of all worlds
	ḥey ha'olamim	חַי הָעוֹלָמִים	Life of all the worlds
	ruaḥ ha'olam	רוּחַ הָעוֹלָם	Spirit of the world

⁷³ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2000.

⁷⁴ About Ritual. *The Ritual Well*. [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.ritualwell.org/ritual/changingtraditions/>>.

V překladu zní takto:

- I. Požehnán buď, Hospodine, Bože náš – Požehnán buď Bože – Požehnejme
- II. Bože náš – Zdroji života – Šechino
- III. Králi světa – Živote světů – Dechu světa

Koncem osmdesátých let se začaly vydávat nové progresivní sidury. Jedním z prvních je *Or Chadaš* (Nové světlo) vydaný ve Philadelphii pro komunitu P'nai Or v roce 1989 nebo *Kol Haneshamah* (Hlas duše) vydaný rekonstrukcionalistickým hnutím ve stejném roce.

Nové rituály daly vzniknout i zcela novým požehnáním, modlitbám a liturgickým písním. Jednou z nejvýznamnějších autorek, která se tomuto tématu věnuje, je Marcia Falk, která ve své práci *The Book of Blessings: New Jewish Prayers for Daily Life, the Sabbath and the New Moon Festival* (Kniha požehnání: Nové židovské modlitby pro každý den, Šabat a svátek novolunní)⁷⁵ shromáždila požehnání a poezii vytvořenou v angličtině a jidiš. Mají sloužit jako alternativa k tradiční maskulinní bohoslužbě. Inovací Šabatové bohoslužby se věnuje Marge Piercy v *The Art of Blessing the Day* (Svěcení šabatového dne).⁷⁶ Dalšími významnými průvodci bohoslužby, které berou v potaz současný liturgický vývoj, jsou například *Entering Jewish Prayer: A Guide to Personal Devotion and the Worship Service* (Úvod do židovské modlitby: Průvodce osobní zbožností a veřejné bohoslužby)⁷⁷ od Reuvena Hammera či *The Way into Jewish Prayer* (Cesta do židovské modlitby)⁷⁸ od Lawrence Hoffmana.

⁷⁵ Vydané nakladatelstvím Harper v San Francisku, 1996.

⁷⁶ Vydané nakladatelstvím Alfred A. Knopf v New Yorku, 2000.

⁷⁷ Vydané nakladatelstvím Schocken Books v New Yorku, 1994.

⁷⁸ Vydané nakladatelstvím Jewish Lights Publishing ve Woodstocku, 2000.

11. Židovské ženy a halacha

Problém židovských feministek s halachou byl už několikrát připomenut. Jedním z nejpalčivějších problémů současného židovského práva je pro ně otázka rozvodu. Od dob Rabiho Geršoma ben Jehudy se muž nemůže rozvést bez souhlasu manželky. *Get*, rozlukový listek, potřebný k povolení dalšího sňatku, však může ženě udělit pouze manžel. Pokud jí ho odmítne vydat, v tradičním judaismu neexistuje žádná soudní instance, která by jí další sňatek mohla povolit. Takové ženě se potom říká *aguna*, doslova spoutaná žena.

„Existují dva typy agunot: buď žena, kterou manžel opustil, je duševně chorý, nebo je nezvěstný, a ačkoliv je považován za mrtvého, jeho smrt nebyla potvrzena dvěma svědky; anebo je to žena, jejíž muž jí odmítá rozlukový listek vydat ze zlé vůle.“⁷⁹

Druhý případ představuje obzvlášť těžký problém. V židovských komunitách existuje několik způsobů, jak se s ním vyrovnat. Některé reformní skupiny jednoduše systém rozlukových listků zrušily, jiné v nutném případě vydají ženě dokument, který jí umožní další sňatek v reformní synagoze. Konzervativní judaismus se s tímto problémem vyrovnává několika způsoby. Obecně se dá říci, že takto ohrožené ženě mohou konzervativní rabíni pomoci. Ortodoxní komunita nad radikálním řešením tohoto problému stále váhá. Ve státě Izrael, jehož právní systém je pod značným vlivem ortodoxního proudu judaismu, hrozí mužům za nevydání getu několikaleté vězení. Jsou ale známy případy, kdy si muž svůj trest raději odpyká, než aby své ženě umožnil další sňatek.

Tímto problémem se zabývá Julie Ringold Spetzer v knize *Spousal Abuse in Rabbinic and Contemporary Judaism* (Týrání partnerů v manželství v rabínském a současném judaismu)⁸⁰ či Judith Romney Wagner v *Chattel or Person? The Status of Women in the Mishnah* (Otrok nebo člověk? Status žen v Mišně).⁸¹ Obecně se aktuálními problémům židovského práva věnuje Rachel

⁷⁹ GREENBERG, Blu. *On Women and Judaism: A View From A Tradition*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1998. 178 s. ISBN-10: 082760226X.

⁸⁰ Vydané nakladatelstvím Women of Reform Judaism, The Federation of Temple Sisterhoods v New Yorku, 1989

⁸¹ Vydané nakladatelstvím Oxford University Press v New Yorku, 1988

Biale, která v knize *Women and Jewish Law, The Essential Texts, Their History, and Their Relevance for Today* (Ženy a židovské právo, základní texty, jejich historie a relevance pro současnost)⁸² shromáždila halachické texty týkající se žen. Poskytla jejich výklad, historické pozadí a dala základ návrhům možných změn.

Halachické zákony se dají měnit jen velmi těžko. Narážíme zde na zásadní ideologické rozdíly jednotlivých židovských směrů. Ortodoxie vnímá halachu jako posvátný systém, který už nelze lidskou rukou nijak měnit. Ortodoxní židé věří, že čím více jsme vzdáleni od historické události obdržení Tóry Mojžíšem na Sinaji, tím vzdálenější jsme od správného chápání Boha a jeho vůle. Zástupkyně ortodoxního směru, již zmiňovaná Blu Greenberg, se svou knihou *On Women and Judaism: A View From A Tradition* (O ženách a judaismu: Z tradičního úhlu pohledu)⁸³ vytvořila soubor citlivých esejí zabývajících se problémy současných židovských komunit z pohledu ortodoxního judaismu. Blu Greenberg v nich snaží skloubit svůj feministický postoj s tradičním přístupem a svojí lásku a úctu k tradici. V některých případech vyzývá k revizi zákonů a zvyků.

Blu Greenberg k tomu ve své knize *On Women and Judaism* dodává:

„Halacha však není pouze soupisem zákonů. Je to způsob života... a my se na ní musíme dívat jako na tekoucí, dynamický systém. Změny některých zákonů týkajících se žen to jenom dokazují.“⁸⁴

Konzervativní směr judaismu považuje halachu za platnou a plně závaznou. Konzervativní rabíni však zastávají názor, že halachické zákony vždy procházely vývojem, uzpůsobujíc se dané době. I dnes je podle nich potřeba halachické zákony přezkoumávat a upravovat. V Emet Ve – Emunah, Přehledu principů Konzervativního judaismu nalezneme tato oficiální stanoviska:

⁸² Vydané nakladatelstvím Shoken Books v New Yorku, 1984

⁸³ Vydané nakladatelstvím Jewish Publication Society ve Philadelphii, 1983

⁸⁴ GREENBERG, Blu. *On Women and Judaism: A View From A Tradition*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1998. 178 s. ISBN-10: 082760226X.

„Jelikož každá doba žádá nové výklady a používání obdržených norem, halacha je neustále pokračující proces“⁸⁵ a „Posvátnost a autorita halachy spočívá v celém jejím obsahu, ne v jednotlivých zákonech, které musí být předmětem změny.“⁸⁶

Reformní židé halachické zákony za závazné nepovažují, neboť nevěří v jejich Božský původ. S jejich změnou nemají tedy problém. Domnívají se, že místo judaismu v moderním světě si tyto revize žádá, a na halachickou literaturu nahlížíjí pouze jako na produkt minulosti mající dnes význam jenom jako historický dokument.

Jak už bylo řečeno, mezi židovskými feministkami se ozývají i hlasy, které poukazují na skutečnost, že halacha byla tvořena pro celé židovstvo pouze polovinou židů. K nejvýznamnějším autorkám, které toto stanovisko zaujímají, patří Judith Plaskow a Rachel Adler.

⁸⁵ GORDIS, Robert. *Emet Ve – Emunah: Statement of Principals of Conservative Judaism*. New York: United Synagogue Book Service, 1988. 75 s. ISBN-10: 0916219062.

⁸⁶ GORDIS, Robert. *Emet Ve – Emunah: Statement of Principals of Conservative Judaism*. New York: United Synagogue Book Service, 1988. 75 s. ISBN-10: 0916219062.

12. Nástin dalších aktuálních témat

Vědci se začali zabývat postavením žen ve společnosti a naslouchat jejich hlasům teprve v sedmdesátých letech 20. století. Od té doby se stále více věnují postavení žen v Bibli a v dalších tradičních textech, jejich vlivu na změnu a tvorbu nových tradic a postavení v dějinném vývoji židovství jako takovém. Dnes jsou židovská ženská a feministická studia zavedenými disciplínami, jejichž okruh zájmů přesahuje do oborů jako je historie, sociologie, literatura a politické vědy.

Vývoj posledních let vyvolal v ženách potřebu vlastní spirituality. Ženy, které se o toto, ne vždy jednoduché hledání podělily, jsou Vanessa Ochs v knize *Words on Fire: One Woman's Journey into the Sacred* (Hořící slova: Cesta jedné ženy k posvátnému)⁸⁷ nebo Tamar Frankiel v *The Voice of Sarah: Feminine Spirituality and Traditional Judaism* (Sárin hlas: Ženská spiritualita v tradičním judaismu).⁸⁸

Toto snažení podnítilo rozmach literatury, která přináší nový pohled na ženské biblické postavy. Vanessa Ochs v úvodu knihy *Sarah Laughed* (Sára se zasmála)⁸⁹ označuje své příběhy za novodobý *midraš*. Postavě Lilit, kterou si židovské feministky vzaly za vzor, je věnována sbírka esejí *Which Lilith? Feminist Writers Re-Create the World's First Woman* (Která Lilit? Jak feministické spisovatelky znovuobjevily postavu první ženy na světě)⁹⁰ uspořádaná Enid Dame, Lilly Rivlin a Henny Wenkart. Vychází také velké množství beletrie, zabývající se biblickými postavami žen. Jednou z nejvýraznějších prací v této kategorii je Červený stan⁹¹ od Anity Diamant. Inspiraci hledají dnešní ženy nejen v biblických hrdinkách, ale i v historických postavách. Jednou ze základních publikací, která se věnuje životu žen od antiky až po dnešek, je sborník dvanácti esejů od různých autorek. Pod názvem *Jewish Women in Historical Perspectives* (Židovské ženy v historické perspektivě)⁹² ho uspořádala Judith Baskin.

⁸⁷ Vydané nakladatelstvím Harcourt Brace Jonavovich v San Diegu, 1990.

⁸⁸ Vydané nakladatelstvím HarperCollins v San Francisku, 1990.

⁸⁹ Vydané nakladatelstvím McGraw-Hill, 2004.

⁹⁰ Vydané nakladatelstvím Jason Aronson v Lanhamu, 1998.

⁹¹ Česky vydané nakladatelstvím Ikar v Praze, 2002.

⁹² Vydané nakladatelstvím Wayne State University Press v Detroitu, 1991.

Akademické práce na toto téma jsou například *Discovering Eve: Ancient Israelite Women in Context* (Objevení Evy: Izraelské ženy v kontextu antické kultury)⁹³ od Carol Meyers, nebo *God and the Rhetoric of Sexuality* (Bůh a rétorika sexuality)⁹⁴ od Phyllis Trible.

Dalším plodným autorem je Orson Scott Card, který věnoval několik knih biblickým postavám Sára, Rebeky a Ráchel s Leou. Kromě toho jsou to ještě variace na biblické příběhy *The Women Who Danced by the Sea: Finding Ourselves in the Stories of our Biblical Foremothers* (Ženy, které tančily u moře: Sebeobjevování se v příbězích našich biblických prametek)⁹⁵ od Marshi Mirkin, *After the Apple: Women in the Bible: Timeless Stories of Love, Lust, and Longing* (Po jablku: Biblické ženy: Nadčasové vyprávění o lásce, rozkoši a touze)⁹⁶ od Naomi Harris Rosenblatt nebo *Praise Her Works: Conversations With Biblical Women* (Vzdej chválu její práci: Rozhovory s ženami z bible)⁹⁷ od významné autorky Peniny Adelman. Beletrie věnované biblickým příběhům je však nespočet.

Aktuální je i otázka vyučování židovských dějin tak, aby byla brána v potaz i ženská historická zkušenost. S tím souvisí i to, kdo dějiny vykládá a jaké ženy by měly hovořit za ostatní. Jak zdůrazňuje Deborah Kaufman, ne všechny židovské ženy se cítí být feministkami.

Ve Spojených státech se stále více hovoří o vlivu imigrace na formování identity. K tomu se pojí i úloha žen, kterou hrály při zachovávání kontinuity komunit v době násilného či dobrovolného stěhování, a diskuse o vztahu ženské otázky, genderu a imigrace. Specifické zkušenosti amerických žen popisují mimo jiné historičky Charlotte Baum, Paula Hyman či Jacob Rader Marcus.

Významný moment novodobé židovské historie představuje Holocaust. Citlivé téma prožívání, přežívání a zneužívání žen v době druhé světové války se otevřelo teprve v nedávné minulosti.

⁹³ Vydané nakladatelstvím Oxford University Press v Oxfordu, 1988

⁹⁴ Vydané nakladatelstvím Fortress Press ve Philadelphii, 1978.

⁹⁵ Vydané nakladatelstvím Monkfish Books Publisher v Rhinebecku, 2004.

⁹⁶ Vydané nakladatelstvím Miramax Books, 2004.

⁹⁷ Vydané nakladatelstvím Jewish Publication Society of America ve Philadelphii, 2005.

Poslední oblastí, které si zaslouží pozornost, je otázka postavení lesbiček a homosexuálů v židovských komunitách. Posun v této oblasti dokazuje i fakt, že v době psaní této práce Konzervativní teologický seminář v New Yorku schválil přijímání kandidátů, kteří otevřeně přiznávají svoji homosexualitu, na rabínská studia. Tři základní práce, které se tímto tématem zabývají, jsou *Nice Jewish Girls: A Lesbian Anthology* (Spořádané židovské dívky: Výbor z lesbických textů)⁹⁸ sestavená Evelyn Torton Beck, *The Tribe of Dina: A Jewish Woman's Anthology* (Rod Diny: Výbor z ženských židovských textů)⁹⁹ uspořádaná Melanií Kaye/Kantrowitz a Irenou Klepfisz a *Like a Bread at the Seder Plate: Jewish Lesbians and the Transformation of Tradition* (Jako chléb na sederovém talíři: Židovské lesbičky a změna tradic)¹⁰⁰ od Rebecca Alpert.

⁹⁸ Vydané nakladatelstvím Beacon Press v Bostonu, 1989.

⁹⁹ Vydané nakladatelstvím Beacon Press v Bostonu, 1989.

¹⁰⁰ Vydané nakladatelstvím Columbia University Press v New Yorku, 1997.

13. Závěr

Spektrum aktuálních témat spojených s postavením žen v judaismu je široké. Ve své práci jsem se snažila poukázat na ty nejdůležitější. Její rozsah mi však nedovolil, abych se všemi zabývala podrobněji.

Ačkoliv se tento vývoj odehrával především na americkém kontinentě a v západní Evropě, bezesporu pozitivně ovlivnil i postavení žen v České republice, včetně žen v židovských komunitách. Lze jen doufat, že některé z uvedených prací, které k těmto významným změnám přispěly, budou brzy přeloženy do češtiny.

14. Použitá literatura

Prameny:

ADLER, Rachel. The Jew Who Wasn't There. In *On Being a Jewish Feminist*. Ed. Heschel, Susannah. New York: Schocken Books, 1983. s. 12-18. ISBN 0-8052-0745-7.

BIALE, Rachel. *Women and Jewish Law, the Essential Texts, Their History, and Their Relevance for Today*. New York: Schocken Books Inc., 1984. 312 s. ISBN-100805210490.

ELWELL Levi, Sue. *Jewish Women's Studies*. In *The Schocken Guide to Jewish Books*. Ed. Holtz, Barry. New York: Schocken 1992, s. 228-243. ISBN-10: 0805210059.

Ekumenická Bible

GELLER, Laura. Ordained: Women Rabbis Speak Their Mind. *Lilith*, 2006-2007, roč. 31, č. 4, s. 25-27. ISSN 0146-2334.

GOLDMAN, Karla. *Beyond the Synagogue Gallery, Finding Place for Women in American Judaism*. Massachusetts: Harvard University Press, 2000. 288 s. ISBN-10: 0674007050.

GORDIS, Robert. *Emet Ve – Emunah: Statement of Principals of Conservative Judaism*. New York: United Synagogue Book Service, 1988. 75 s. ISBN-10: 0916219062.

GREENBERG, Blu. *On Women and Judaism: A View From A Tradition*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1998. 178 s. ISBN-10: 082760226X.

GROSSMAN, Avraham. *Pious and Rebellious: Jewish Women in Medieval Europe*. Z hebrejštiny přeložil Chapman, Jonathan. Waltham: Brandeis University Press, 2004. 351 s. ISBN-10: 1584653922.

KOTALACH, Alfred J. *The Second Jewish Book of Why*. New York: Jonathan David Publishers, Inc., 1985. 423 s. ISBN 0-8246-0305-2.

NEWMAN, Ja'akov; SIVAN, Gabriel. *Judaismus od A do Z*. Z angličtiny přeložili Zbavitelová Gita; Zbavitel Dušan. Praha: Sefer, 1992. 285s. ISBN 8090089534.

PEČENKA, Marek; LUŇÁK, Petr a kolektiv. *Encyklopedie moderní historie*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Libri, 1998. 631s. ISBN 80-85983-46-X.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

PLASKOW, Judith. The Right Question is Theological. In *On Being a Jewish Feminist*. Ed. Heschel, Susannah. New York: Schocken Books, 1983. s. 223-233. ISBN 0-8052-0745-7.

PRIESAND, Sally Jane. Ordained: Women Rabbis Speak Their Mind. *Lilith*, 2006-2007, roč. 31, č. 4, s. 25-27. ISSN 0146-2334.

Talmud

TINDALL, George B.; SHI David E. *Dějiny Spojených Států*. překlad Faltýsová A.; Komárková A.; Macháčková M.; et al. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 897 s. ISBN 80-7106-302-9.

Elektronické dokumenty:

BREGER, Jennifer; SCHLAFF, Lisa. The Orthodox Jewish Women and Ritual: Options and Opportunities - Birth. Jewish Orthodox Feminist Alliance, 2000 [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.jofa.org/pdf/uploaded/103-OWYL1893.pdf>>.

Ekumenická Bible

OVADIA, Zelda. La Kortadura de Fashadura. *Aki Yerushalayim*, 2004, roč. 25, č. 75. ISSN 0793-1166 [online]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.aki-yerushalayim.co.il/ay/075/075_10_kortadura.htm>.

SOKAČOVÁ, Linda. Stručná historie feminismu. *Feminismus.cz* [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.feminismus.cz/historie.shtml>>.

About Ritual. *The Ritual Well*. [online]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.ritualwell.org/ritual/changingtraditions/>>.

Henrietta Szold. *Jewish Virtual Library* (Židovská virtuální knihovna). [online]. Dostupné na World Wide Web:

<<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/Szold.html>>.

Mission. *JOFA*. [online]. Dostupné na World Wide Web:

<<http://www.jofa.org/about.php/who/mission>>.

The Power of Conversation: Jewish Women and Their Salons. *Židovské muzeum v New Yorku*. [online]. Dostupné na World Wide Web:

<http://www.jewishmuseum.org/site/pages/online.php?id=26&live_stat=Salons>.

Susan Weidman Schneider. *Jewish Feminist Archive*. [online]. Dostupné na World Wide Web:

<http://www.jwa.org/feminism/_html/JWA061.htm>.

Judaismus a židovský feminismus (se zaměřením na USA)

Judaism and Jewish Feminism (Focusing on the USA)

Radka Labendz

Traditional Judaism evolved within a patriarchal society, inheriting its values system and world view. „Judaism and Jewish Feminism (Focusing on the USA)” describes the impact feminism had upon Judaism and the changing role of women in society throughout the last 150 years as well as the ways that these developments have been documented in Jewish literature. This paper first provides an overview of the history and the traditional role of women in Judaism. This section concerns conceptions of female rights, responsibilities and images both at home and in the synagogue, in the family and in ritual life. By following the development of feminism and its absorption into Judaism, this paper seeks to explain the processes through which women were granted greater rights or attained liberation within some streams of Judaism. These developments included changes in women’s education, the introduction of new women’s rituals, and the acknowledgement of women as full and equal members within Jewish society. This process began with the abrogation of the taboo against women studying sacred Jewish texts and has culminated in the last few decades with the ordination of female rabbis and cantors. Along the way, and much earlier than they were granted complete religious equality in some communities, women had already risen to head major Jewish organizations, both specifically for women and universal. As part of this discussion, this paper delves into the debate within the Jewish community over how to interpret and live by the more traditional attitude towards women found in Jewish law. Finally, this work provides lists of publications by and biographical information for some of the most important Jewish feminist writers, including Rachel Adler, Blu Greenberg, Susannah Heschel and Judith Plaskow. Jewish feminism has largely been an American phenomenon and most of the literature mentioned in this paper was published in that country. The purpose of this paper is to give a general overview of Jewish feminism and to provide tools for further investigation.